

ESAD SONRASI SURİYE'DE MÜFREDAT DEĞİŞTİRME ÇALIŞMALARININ KÜLTÜR SAVAŞLARI KURAMI ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

Orhan Ayaz

Harran Üniversitesi, orhanayaz76@hotmail.com, 0000-0001-8599-0485

Elif Merve Çelik

elifmervecelik4@gmail.com, 0009-0006-3046-2670

Ayşe Nur Çelik

celiknur96@gmail.com, 0000-0003-4981-5473

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 04/05/2026, Accepted / Kabul Tarihi: 17/06/2026

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1860736>

ESAD SONRASI SURIYE’DE MÜFREDAT DEĞİŞTİRME ÇALIŞMALARININ KÜLTÜR SAVAŞLARI KURAMI ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

Öz

Kültür savaşları, her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısında daha karmaşık hale gelse de en temelde geleneksel-dinî değer ve düşünceler ile modern değer ve idealler arasında kansız bir mücadeleyi ifade etmektedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’daki kültür savaşlarında modernite, daha baskın ve kendini dayatan taraf olmuşsa da Amerika ve Batı dışı dünyanın denkleme girmesiyle kültür savaşlarının koşulları önemli ölçüde değişmiştir. İran’da 1979 Devrimi, Türkiye’de git-tikçe güçlenen dinî hareketler bu savaşta modern değer ve idealleri savunma konumuna getirmiştir. Geleneksel ve dinî değerlerin kültür savaşında baskın hale geldiği yerlerden birisi de Esad sonrası Suriye’dir. 2024 yılında Esad’ın devrilmesiyle yeni yönetimin eğitim müfredatında planladığı değişiklikler, Suriye’nin önemli bir kültür savaşları arenasına dönüşeceğine dair güçlü işaretler barındırmaktadır. Tarihsel karşılaştırma ve belge analizi yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma; yeni Suriye yönetiminin müfredatta değiştirmeyi planladığı evrim kuramı, mitoloji ve tarih konularına ait içerikleri analiz etmeye odaklanmıştır. Evrimsel temalar etrafındaki gerilim, ABD ve Türkiye’deki kültür savaşlarıyla paralellik gösterirken; tarihsel ve mitolojik temalar üzerinden yürütülen tartışmalar, İran İslam Devrimi sonrasındaki kültür savaşlarını çağrıştırmaktadır. Modern ve milliyetçi temalardan büyük oranda arındırılmış, İslamî değerleri merkeze alan söz konusu müfredat değişiklikleri; sadece eğitim ile ilgili bir mesele değil, aynı zamanda geleneksel-dinî değerler ile modern-seküler değerler arasında yaşanan derin bir kültür savaşının yansıması olarak okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Savaşları, Suriye İç Savaşı, Müfredat Reformu, Evrim, Tarih

INTERPRETING CURRICULUM REFORM EFFORTS IN POST-ASSAD SYRIA WITHIN THE FRAMEWORK OF CULTURE WARS THEORY

Abstract

Although culture wars became more complex in the second half of the 20th century, at their core they represent a non-violent struggle between traditional and religious values and ideas and modern values and ideals. While modernity emerged as the dominant and assertive force in the cultural wars of Europe, particularly in the second half of the 19th century, the entry of America and the non-Western world into the equation has significantly altered the conditions of these cultural wars. The 1979 Revolution in Iran and the increasingly powerful religious movements in Turkey have placed modern values and ideals in a defensive position in this conflict. One of the regions where traditional and religious values have become dominant in the culture wars is post-Assad Syria. The changes planned for the curriculum by the new administration following Assad’s ouster in 2024 contain strong indications that Syria will become a major arena for culture wars. Utilizing historical comparison and document analysis methods, this study focuses on analyzing the content related to the theory of evolution, mythology, and history topics that the new Syrian administration plans to change in the curriculum. While the tension surrounding evolutionary themes parallels the culture wars in the U.S. and Turkey, debates centered on historical and mythological themes evoke the culture wars that followed the Iranian Islamic Revolution. These curriculum changes, largely stripped of modern and nationalist themes and centered on Islamic values, are not merely an educational issue but can also be interpreted as a reflection of a deep-seated culture war between traditional-religious values and modern-secular values.

Keywords: Culture Wars, Syrian Civil War, Curriculum Reform, Evolution, History

GİRİŞ

Suriye, 54 yıldan fazla bir süredir Esad ailesinin (Hafız ve Beşar Esad) baskıcı rejimi altında yönetiliyordu. 2010 yılında Tunus’ta başlayan Arap Baharı, Mart 2011 yılında Suriye’yi de etkilemeye başladı. Suriye’deki protestolar, herhangi bir silaha başvurmaksızın aylarca devam etti. Esad rejiminin protestocuları öldürmeye başlamasıyla ordu içinde firar eden subaylar ve askerler, yeni bir askeri yapılanmaya gitti ve böylece Suriye 14 yıl sürecek kanlı bir iç savaşa sürüklendi (Şen, 2025; al-Khouja, 16 Mart 2025). Suriye’de ayaklanmanın başladığı Mart 2011’den beri en az 234.145 sivil hayatını kaybetti, 177.021 kişi ortadan kayboldu ve altyapı büyük oranda tahrip oldu. Kadın ve çocuklar dâhil 45.332 kişi işkence sonucu hayatını kaybetti. Nüfusun yarısından fazlası yer değiştirmek zorunda kaldı. Bu nüfusun 7 milyonu büyük oranda Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelerde mülteci durumuna düştü (SNHR, 18 Mart 2025). Esad’a karşı devam eden ayaklanma, Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) liderliğindeki muhalif grupların 27 Kasım 2024’te “Saldırganlığın Caydırılması” operasyonunu başlatması ve kısa sürede Halep, Hama ve Humus gibi şehirleri ele geçirmesiyle son buldu. Kesin zafer, Esad’ın Aralık ayının başlarında ülkeden kaçması ve Şam’ın ele geçirilmesiyle elde edildi (Suleiman, 02 Ocak 2025). Sürecin bu kadar hızlı ilerlemesinde şüphesiz Esad’ın iç savaşta en önemli destekçileri olan Rusya, İran ve İran destekli Hizbullah’ın diğer çatışmalardan dolayı zayıflamış olması, ona yardım edememesi veya yardım etmek istememesi de etkili olmuştu. Bu durum jeopolitik zemini büyük oranda değiştirmişti (CFR Editors, 15 Ekim 2019; Gourlay, 10 Aralık 2024).

Esad’ı deviren muhalefet grubunun başında, Sünni Müslüman bir grup olan HTŞ bulunmaktaydı. Daha önceleri Nusra Cephesi olarak bilinen HTŞ, 2016’da ilişkisini kopardığını duyurana kadar el-Kaide’nin Suriye iç savaşındaki resmi koluydu. Ebu Muhammed el-Colani liderliğindeki HTŞ, uzun süre boyunca Esad’ın diğer bölgelerdeki başarısına rağmen muhalefetin tutunduğu İdlib şehrinde hâkim güç konumundaydı. Suriye’nin kuzeybatısındaki İdlib ilinde Türkiye’nin askeri varlığı, grubu Esad güçlerinin saldırılarından büyük ölçüde korudu ve grubun bölgeyi yıllarca kesintisiz yönetmesine imkân sağladı (France24, 02 Aralık 2024; Tol, 11 Aralık 2024). Colani, daha önceleri küresel cihadı savunan ve El Kaide’nin üst düzey liderleriyle ilişkileri ve bağları olan bir liderdi. Ancak zamanla ulus ötesi bir misyondan yüz çevirerek hedefini Suriye ile sınırlandırmaya ve daha ılımlı bir imaj sunmak amacıyla küresel iddialarından vazgeçmeye ve söz konusu bağlarını koparmaya başladı (Ghani vd., 07 Aralık 2024). 2017’den sonra İdlib’de yetkilerinin bazılarını yerel kurumlara, bölgenin ileri gelenlerine ve özellikle din adamlarına devretti. Liderlik ettiği bu kişilerin birçoğu Selefiydi ve Şeriat’ın tavizsiz bir şekilde uygulanmasını istediler. Colani ise bazı dinî kurumları feshetmeyi, üniversiteyi kadın ve erkeklerin birlikte eğitim aldığı bir ortam olarak tutmayı ve din adamlarının tavsiye ettiği Şeriat temelli cezaların bazılarını uygulamamayı tercih etti. Dolayısıyla daha pragmatik davranan Colani ile liderlik ettiği gruplar arasında gerilimler bulunmaktaydı ve bu gerilimler devam ederken beklenmedik bir şekilde Şam’ı Esad’dan ele geçirdiler (Haenni - Roy, 2024).

Esad’ı indiren muhalefet, hiçbir zaman tam bir bütünlük oluşturamamıştı. Muhalefet grupları liberal ve ılımlı unsurlardan Selefi radikal dinî akımlara kadar çeşitlenmekteydi. Her şeye rağmen onları ortak hareket etmeye sevk eden şey Esad’ın baskıcı yönetiminden kurtulmaktır (Horncastle, 09 Aralık 2024). Ancak artık Esad yok ve arkasında parçalanmış olarak bıraktığı Suriyelileri ortak bir paydada birleştirmek kolay görünmemektedir. Esad’ın düşüşünden hemen sonra (19 Aralık) Şam’daki Emevi Meydanı’nda laik, sivil ve demokratik bir devlet çağrısı yapan bir protesto gösterisi düzenlendi. Göstericilerin devrik Esad yanlısı olup olmamasından bağımsız olarak özellikle Şam’da yeni yönetim ile benzer değer, düşünce ve dünya görüşünü paylaşmayan hatırı sayılı bir kitle bulunmaktadır (Al-shami, 10 Ocak 2025). Baba ve oğul Esad, otoriter yönetimlerini maskelemek adına seküler bir siyaset izlemişlerdi; nitekim bu yaklaşım, çoğu zaman yapısal bir sekülerleştirme politikasına dönüşmüştü. Başka bir ifadeyle Esadlar, geleneksel İslam’ı bir tehdit unsuru olarak gören ve sekülerizmi araçsal bir meşruiyet kaynağı olarak kullanan bir devlet yapısı inşa etmişlerdi. Baba Esad’ın destekçileri 1980’lerde bazen sokaklarda kadınların başörtülerini başlarından çekip almaktaydı. 2000’lerde alışveriş merkezleri açıldığında halka açık mescitlere başta izin verilmesine rağmen daha sonra mescitler hızla kapatılmıştı (Dadouch, 02 Ocak 2025). Bu bağlamda Esadların sekülerleştirme siyaseti Suriye sahasında bir kültür savaşında savaşanların bir kutbunu üretecek kadar etkili olmuştu. Tam tersine HTŞ ise küresel bir davadan uzaklaşma ve Şeriat kurallarını topluma dayatma anlamında küresel cihatçı ve Selefi hareketlerle açık bir kopuş yaşasa da birçok konuda oldukça dinî ve muhafazakâr bir anlayışı savunmaktadır (Cengiz, 2020; Haenni ve Roy, 2024). Dahası, Suriye’nin kuzeydoğusunda 2026’nın başlarına kadar *de facto* bir idari ve askeri yapıyı elinde tutan Suriye Demokratik Güçleri (SDG), ABD’nin desteğini çekmesiyle birlikte stratejik bir zayıflama sürecine girmiştir. Bu durum, SDG’nin kontrolündeki bölgelerin önemli bir kısmını Yeni Suriye Yönetimi’ne devretmek ya da bırakmak zorunda kaldığı bir siyasi iklimi doğursa da, taraflar arasında derin ideolojik ayrışmalar halen varlığını korumaktadır. Bu sorunlu alanlara Alevilerin yoğunlukta yaşadığı batıdaki Lazkiye ve Tartus ile Dürzilerin yoğunluklu olarak yaşadığı güneydeki Süveyda kentlerini de dâhil etmek gerekmektedir (bkz. Cook, 12 Mart 2025).

Esad’ın devrilmesinden kısa süre sonra (Ocak 2025) Colani (bundan sonra gerçek adı olan Ahmed eş-Şara’ı kullanmaya başladı), isyancı gruplar tarafından Suriye’nin geçici cumhurbaşkanı olarak ilan edildi (Zeidan, 2025). Ahmed eş-Şara liderliğindeki HTŞ’nin radikal köklerinden koptuğu ve daha kapsayıcı bir siyaset izleyeceği yönündeki açıklamalarına rağmen; grubun çeşitli söylem ve uygulamaları, Suriye’yi küresel gündemin odağında tutmaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle eş-Şara’nın “tüm Suriyeliler için Suriye” söyleminin, Batı’nın ve Suriye’nin kimi komşularının endişelerini yatıştırmak için taktiksel bir hamle mi, yoksa Suriye’nin yeni liderinin düşünce yapısının gerçek bir dönüşüme mi uğradığı merak konusudur (Cook, 12 Mart 2025). Ahmed eş-Şara geçici hükümeti duyurduğunda üyelerinin çok genç olması, sadece bir kadının kabinede yer alması ve Suriye’nin tüm bileşenlerinin temsil edilmemesi itirazlarına neden oldu (Chehadat, 09 Nisan 2025). Ahmed eş-Şara, beş yıllık bir geçiş dönemi ilan etti ve bunun için 13 Mart 2025 tarihinde geçici bir Anayasa Bildirgesi yayınladı. Anayasa Bildirgesi, kâğıt üzerinde eşitliği garanti altına alsa da demokratik taahhütler, güçler ayrılığı veya denge ve denetim mekanizmaları konusunda yeterince güvence sunmamaktadır. Bu da otoriter ve bireysel yönetimin güç kazanması ve Suriye’nin köklü otoriter mirasına sahip çıkılması anlamına gelebilir (Alnasir, 2025). Endişeleri alevlendiren bir diğer gelişme, 8 Ocak 2025’te geçiş hükümetinin Eğitim Bakanlığının Facebook’ta yaptığı bir paylaşımda okul müfredatında planlanan değişikliklerin bir listesini yayınlamasıydı. Değişiklikler arasında eski Suriye rejimini, liderlerini, sembollerini ve 1963’ten beri ülkeyi yöneten Baas Partisi’ni yücelten tüm içeriklerin kaldırılması memnuniyetle karşılanırken tarih, sosyal bilgiler, din ve fen alanlarında kitaplardan çıkarılan içerikler tartışmalara neden oldu (Kajjo, 02 Ocak 2025).

Aslında Esadlar Suriye’sinde eğitim, bir siyasi ve sosyal kontrol aracı olarak kullanılmaktaydı. Öğretim programları, rejimin ideolojik gündemini ve otoriterliğini meşrulaştıracak şekilde ve istihbarat servisinin yakın gözetimi altında içeriklerle ve milliyetçi sloganlarla doldurulmuştu. Ancak protestolar, Suriye topraklarında küresel ve bölgesel güçlerin varlık göstermeye başlaması ve farklı aktörlerin farklı bölgeler üzerinde kontrol sağlamasıyla silahlı bir çatışmaya dönüştüğünde, her grup kendi ideolojik ve siyasi vizyonunu yansıtan kendi eğitim müfredatını uygulamaya başlamıştı. Suriye Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu’nun (2020) raporuna göre, çatışma halindeki taraflar birbiriyle rekabet eden ideolojik müfredatlar dayattı ve bu da çatışan kimliklerin ortaya çıkmasına neden oldu (Syrians For Truth & Justice, 2025). Yeni yönetimin yaptığı müfredat değişikliklerinin ise dinin dar bir yorumunun dayatılmaya çalışıldığı, tek taraflı olduğu, kapsayıcı olmadığı ve dinî tonun yüksek olduğu eleştirilerine neden oldu. Bu durum aynı zamanda yeni hükümetin nasıl bir Suriye hayal ettiğine dair işaretler arayan kimi Suriyelileri ve özellikle sivil toplum aktivistlerini endişelendirdi (Abdulrahim, 06 Ocak 2025; Singh, 03 Ocak 2025). Aslında yapılan değişiklikler geleneksel İslamî eğitime büyük oranda uyumluluk göstermektedir. Asıl tartışma konusu; bu merkezîyetçi yaklaşımın; seküler çevrelerin yanı sıra Hristiyan, Alevî, Dürzi ve İsmailî toplumları da kapsayan Suriye’nin çoğulcu demografisine tatbik edilmek istenmesidir (Cookman, 02 Ocak 2025).

Bakanlığın eleştiriye konu olan değişiklikleri durdurup durdurmayacağı henüz belli olmamasına rağmen yayınlanan değişiklikler listesi yeni yönetimin gelecekte nasıl bir Suriye hayal ettiği ile ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çalışma, müfredatta planlanan söz konusu değişiklikleri, eğitim politikaları konusunda küresel düzeyde yaşanan kültür savaşlarının bir örneği olarak ele alacaktır. Planlanan değişiklikler listesi; çocuklara aktarılabilecek değerler, tarih eğitimi standartları, çok kültürlülük, cinsiyet eğitimi ve bilim müfredatının insan yaşamının kökenine dair teistik bakış açılarını içerip içermeyeceği gibi tartışma başlıklarıyla, dünyada sıkça rastlanan bir “kültür savaşları” olgusuyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

1. Kültür Savaşları

“Kültür savaşları” kavramı günümüzde daha çok değerler ve fikirler temelinde yaşanan siyasi ve sosyal kutuplaşmayı belirtmektedir. Buradaki “savaş” terimi mecazdır ve dolayısıyla kutuplar arasında kan dökmeyi gerektiren gerçek bir savaş söz konusu değildir. Kültür savaşlarının mücadeleleri daha çok seçim kampanyaları, dinî hareketler, siyasallaşmış popüler kültür, akademik söylem, çeşitli gruplar tarafından gündem belirleme ve eğitim politikaları gibi konuları içermektedir. Avrupa kökenli olan “kültür savaşları” (Kulturkampf) terimi özellikle 1870’lerde modernist bir reformcu olan Alman Şansölyesi Otto von Bismarck ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki politik ve ideolojik çatışmanın ürünüdür. Bismarck, ulusal ve kültürel birliğin önünde engel olarak gördüğü Katolik Kilisesini bu savaşta hedef tahtasına koymuştur. Bu savaş kapsamında yerel okulları devlet kontrolüne alma, okul müfredatındaki Katolik temaları kaldırma, Cizvitleri ülkeden kovma, din adamlarının siyasi görüşlerini ifade etmesini yasaklama, medeni hukuka göre evlilik törenlerini zorunlu kılma gibi bir dizi uygulamayı hayata geçirerek Kilisenin toplumsal etkisini azaltmaya çalışmıştır (Chapman, 2010, xxvii).

En sert ve yoğun şekilde Bismarck Prusya’sında görülmekle birlikte, 19. yüzyılın ikinci yarısında pek çok Avrupa

ülkesinde, muhafazakârlar ve laikler arasında kültür savaşları yaşanmıştır. İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda, İsviçre, İspanya, Birleşik Krallık, Avusturya ve Macaristan 19. yüzyılın ikinci yarısında çarpıcı kültür savaşlarının yaşandığı ülkeler arasındadır (Margry - Velde, 2009; McMillan, 2009; Papenheim, 2009; Witte, 2009; Bossard-Borner, 2009; Cueva, 2009; Cole, 2009; Nemes, 2009; Parry, 2009). Aslına bakarsak bu dönemden çok önce kurumsal sürtüşmelerin, yükselişteki ulus devletler ile kilise arasında yaşandığı bilinmektedir (Akgül, 2012, 200-201). Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısındaki çatışmalar oldukça farklıydı. Çatışmalar öncelikle kitlesel seferberlik ve toplumsal kutuplaşma süreçleriyle öne çıkmaktaydı. Okullar, üniversiteler, basın, evlilik ve toplumsal cinsiyet ilişkileri, cenaze törenleri, dernek kültürü, kamusal alanın kontrolü, halk hafızası ve ulus olma sembolleri gibi toplumsal hayatın birçok alanını kapsamaktaydı. Buradaki kültür savaşlarının temel dinamiği laiklerin gözünde modern değerlerin ve kurumların tehlike altında olmasıydı (Clark - Kaiser, 2009, 1). Zira 19. yüzyılın sonlarında her ne kadar Katolik Kilisesi, mülklerini, ayrıcalıklarını, eğitim ve hayırseverlik hizmetlerindeki eski konumlarını kaybetmiş ve liberal, ulusal, radikal ve sosyalist siyasi söylemdeki din karşıtlığına maruz kalmışsa da paradoksal bir şekilde Katolik dinî yaşamda bir canlanma dönemine de şahitlik edilmiştir. Söz konusu canlanma, modernistler arasında savundukları değerlere ve düşüncelere bir saldırı olarak algılanmıştır (Clark, 2009, 11).

20. yüzyılda kültür savaşlarının en çok gündeme geldiği ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. 1980’lerin sonuna kadar Amerikan toplumundaki fikirler ve değerler üzerinden oluşan ikili ayrışmalar 1870’lerde Almanya’daki “kültür savaşları” gerginlikleriyle yapılan benzerlik ilişkisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Benzerlik ilişkisinin boyutunun ne olduğundan bağımsız olarak “kültür savaşları” terimi böylece birçok alanda yer edinmeye başlamıştır. Bu süre zarfında Amerika’da zıt kutuplar ve uzlaşmaz farklılıklar olarak ortaya çıkan çok sayıda ikili ayrımlar şu şekilde sıralanabilir: liberaller ile muhafazakârlar, sağ ile sol, radikaller ile ılımlılar, gelenekçiler ile modernistler, metinsel teistler ile metinsel olmayan teistler, teistler ile seküleristler, ataerkillik ile kadınların özgürlüğü, çok kültürcüler ile evrenselciler vb. (Chapman, 2010, xxvii). Bununla birlikte “kültür savaşları” kavramı asıl olarak 1990’ların başında Amerika’da önemli tartışma konusu haline gelmiştir. Bu önemini öncelikle sosyolog James Davison Hunter’ın 1991’de yayınlanan *Kültür Savaşları: Amerika’ya Tanımlama Mücadelesi* adındaki kitabına borçludur. Hunter’e göre Amerikan toplumu farklı anlayış sistemlerinden kaynaklanan siyasi ve sosyal düşmanlıkla tanımlanabilecek “ortodoks” ve “ilerici” olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ona göre Amerikalılar bir zamanlar bir bütün olarak bir “İncil kültürünü” paylaşıyorlardı. II. Dünya Savaşı’ndan sonra halkın giderek artan bir kesimi kültürel ilericiliğe dayalı farklı bir dünya görüşü ile hareket etmeye başlamıştır. Dindar olmayanlara ek olarak inançlı ilericileri de içeren ikinci grup Aydınlanma ideallerine, sekülerizme ve moderniteye daha yakın hareket etme eğiliminde olmuştur. Dolayısıyla ona göre muhafazakâr Yahudi-Hristiyan değerlerden oluşan eski kültürle günün fikir ve değerleri arasında bir kültür savaşı yaşanmaktadır (Hunter, 1991, 42-51). “Kültür savaşları” kavramı söz konusu günlerde Samuel P. Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” (The Clash of Civilizations) teziyle daha da popüler hale gelmiştir. Francis Fukuyama 1992’te yayınladığı *Tarihin Sonu ve Son İnsan* çalışmasıyla Soğuk Savaş’tan sonra Batı liberal demokrasisi ve serbest piyasa ekonomisinin evrensel konsensüs düzeyinde kabul edildiği/edileceği tezini ileri sürmüştür. Huntington ise dünyayı sekiz medeniyete bölerek herkesin Fukuyama’nın iddia ettiği şekilde Batı ideolojilerini benimsemediğini ve söz konusu medeniyetler arasındaki fay hatlarının geleceğin savaş (battle) hatları olacağı karşı tezini ileri sürmüştür (Fukuyama, 1992; Huntington, 1996, 266; Chapman, 2010, 269). Hunter’ın bu tezi; Amerikalıların çoğunun siyasi açıdan ılımlı olduğu ve Amerikan toplumunun bu düzeyde derin bir değer ve fikir ayrışması içinde olmadığı yönünde eleştirilere konu olmuştur. İtirazlara rağmen Amerika’da küçümsenmeyecek derecede önemli figürler bir kültür savaşını algılamakta ve ona göre hareket etmektedir (Chapman, 2010, xxxi).

Batı’daki kültür savaşlarının tarihsel ve teorik bakış açısını, Batı dışı toplumların modernleşme sürecinde yaşadığı çatışmalara uyarlayan birçok çalışma yapılmıştır (örneğin bkz. Grigoriadis ve Grigoriadis, 2018; Mehrez, 2008; Özet, 2022; Williams, 2001; Yılmaz Özal ve Akçaoğlu, 2025). 19. yüzyılın sonlarında Avrupa’da kamusal tartışmalara damga vuran konular 21. yüzyılın başlarında İslam toplumlarında özellikle modernist elitler ile büyüyen dinî hareketler arasında da farklı şekillerde tartışma konusu olmaktadır. İslam dünyasında bu tartışmaların ilk versiyonunun Seyyid Ahmed Han, Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afganî gibi modernist entelektüellerle geleneksel dinî elitler arasında yaşandığı söylenebilir. İran, Türkiye ve Suriye gibi ülkelerde 20. yüzyılda kurulan laik siyasi düzenlerden sonra bile dinin siyaset, hukuk ve kamusal alandaki rolü konusu çatışmalara hatta devrimle gelen sistem değişikliklerine neden olmuştur (Bilgin, 2021, 160; Clark - Kaiser, 2009, 10).

Yukarıda “kültür savaşları” teriminin Bismarck’ın farklı Alman prensliklerini birleşik bir ulus-devlet haline getirme çabalarının siyasi sonuçlarını tanımladığı belirtildi. Bu olayın eğitime bakan güçlü bir yönü vardı. Bu kültür savaşında Protestanlar ile Katolikleri karşı karşıya getiren temel unsur kamusal eğitimin dinî içeriği ve karakteriydi. Eğitim, Alman birliğinin ve ulusal kimliğinin bir simgesi olarak görülmekteydi. Bu anlamda Alman Protestanlar ve Katolikler, ulusun ahlaki karakteri ve bu karakterin okullarda gelecek nesillere nasıl aktarılacağı konusunda mücade-

le etmişti (Hunter, 1991, xii). Dolayısıyla işin en başında eğitim, kültür savaşlarının sahnelendiği en temel alanlardan birisiydi. Aslında burada şaşırılacak bir durum yoktur. Hunter, kültür savaşlarının özünün *gelecekte* nasıl bir ulus hayal edildiği ile ilgili olduğunu belirtmiştir. O, Amerika örneğinden hareketle *geleceği* belirleyecek beş çatışma alanını şu şekilde ifade etmiştir: aile, eğitim, medya, hukuk ve siyaset. Çalışma konumuz açısından önemli olan eğitim alanına baktığımızda; çocuklara hangi değerlerin öğretileceği, tarihin standartları, çok kültürlülük, cinsiyet eğitimi ve bilim müfredatının insan yaşamının köklerine ilişkin teistik bakış açılarını içerip içermeyeceği gibi konular eğitim alanındaki kültür savaşının temel maddeleri arasında yer almaktadır (bkz. Hunter, 1991, 197-224; Smagorinsky ve Taxel, 2005).

2. Devrimler, Eğitim ve Yeni Suriye

Tarih boyunca insanlar çeşitli baskılardan acı çekmişlerdir. Çoğu zaman bu baskılara metanet, teslimiyet, dua ve umutla karşılık vermişlerdir. Ancak nadir de olsa baskıya maruz kalanlar isyan, grev, protesto, reform hareketleri veya çeşitli sosyal hareketler gibi olaylarla mukabele etmişlerdir. Ulusal ve küresel politikalara etki etme açısından bu karşı çıkışlardan en önemlisi çoğu zaman beklenmedik şekilde patlak veren devrimlerdir. Devrim, “toplumsal adalet adına yeni siyasi kurumlar oluşturmak için kitle seferberliği (askeri veya sivil veya her ikisi) yoluyla bir hükümetin zorla devrilmesi” şeklinde tanımlanabilir (Goldstone, 2014, 4). Devrimle birlikte diğer kurumlar gibi eğitim de yeni kurallarla yeniden şekillendirilir. Eğitime müdahale etmenin devrim hükümetleri için ne kadar öncelikli ve önemli olduğunu “devrim” kavramına anlamını veren Fransız örneğinde görmek mümkündür. Devrimden sonra yapılan ilk değişikliklerden birisi kilisenin eğitim sisteminde oynadığı önemli rolü ortadan kaldırmaktı. Devrim öncesinde kilisenin baskın olduğu ilkökul eğitiminin temel hedefi iyi bir Katolik yetiştirmekti. Burada öğrencilere temel doğrunun kiliseye, ebeveynlere ve ilahi olarak oluşturulmuş monarşiye itaat olduğu inancı *kurtuluş* karşılığında aşılarmaktaydı. Benzer şekilde, azımsanmayacak sayıda ortaokul ve lise öğrencisi de ilkökoldan sonra eğitimlerini kilise okullarında sürdürmekteydi. Devrim hükümeti kurulduktan sonra eğitimin ve okulların kontrolünü eline alarak eğitimin temel hedeflerini zekâ, ahlak ve vatanseverlik olarak belirlemişti. Yeni toplumun inşasında oynayacakları rollerden dolayı genç erkeklerin eğitimine özel önem verilirken genç kızlar ise iğne işi, ev bakımı ve iyi bir eş ve anne olmanın sanatı konusunda annelerine başvurmak dışında çok az seçeneğe sahipti. Napolyon, eğitim sisteminin devrimle başlayan oldukça merkezi, tekdüze ve laik karakterini tamamlamıştır (Anderson, 2007, 116-123).

Tarihteki bütün devrimleri ve reform hareketlerini eğitim açısından tartışmak bu çalışmanın sınırlarının çok ötesindedir. Bunun için eğitimde yaptıkları radikal değişikliklerden ve farklı karakterlerinden dolayı Türkiye, Rusya ve İran’a eğitimde yaşanan reformlar açısından kısaca değinmek Suriye örneğini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda devrim olarak nitelendirilebilecek köklü değişiklikleri bünyesinde barındırmıştır. Çoğu devrimde olduğu gibi Mustafa Kemal Atatürk de yeni devleti kurma sürecinde eğitimi öncelikleri arasına almıştır. Öyle ki henüz Kurtuluş Savaşı bitmemişken 1. Maarif Kongresi’ni toplayarak eğitim politikalarının ve programlarının temel ilkelerini belirlemiştir. Tıpkı Fransız Devrimi’nde olduğu gibi bu politika ve programlara Aydınlanma felsefesi damgasını vurmuştur. Yapılan bir dizi değişiklikle eğitim tamamen merkezi, milli, laik ve tekdüze hale getirilmeye çalışılmıştır (Burak, 2008; Erdem, 2011). Her ne kadar Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla medreseler kapatılarak yerine imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri açılmışsa da bu okullara yeterli bütçe ayrılması, mezunlarına devlet memurluğu hakkı tanınmaması, öğretmenlerin çeşitli gerekçelerle görevden alınması ve öğrencilerin İlahiyat Fakültesi’ne geçişine izin verilmemesi gibi uygulamalar, bu okulların işlevselliğini ciddi şekilde zedelemiştir. Tüm bu olumsuz koşullar, zamanla bu kurumların öğrenci bulamamasına yol açmış ve nihayetinde kapatılmalarıyla sonuçlanmıştır (Öcal, 1998).

Karl Marx ve Friedrich Engels; 19. yüzyıl Britanya’sındaki sanayi işçilerinin ağır çalışma koşullarından yola çıkarak, bir dönem monarşiyi ve feodalizmi tasfiye eden burjuva sınıfının (bankacılar, tüccarlar ve sanayiciler), bu kez işçi sınıfı tarafından devrileceğini öngörmüşlerdi. Böylece kapitalizm ve liberal anayasal düzenler yerini, mülkiyetin topluma ait olacağı ve azınlık bir elit grup tarafından sömürülen geniş işçi kitlelerinin bu baskıdan kurtulacağı komünist toplumlara bırakacaktı. Ancak öngörüldüğü gibi olmadı. Avrupa ve Kuzey Amerika’daki işçi sınıfları; sendikalar kurup işçi partilerini destekleyerek çalışma saatleri, ücretler ve sosyal haklar konusunda önemli kazanımlar elde ettiler. Bu arada komünist devrimler, henüz erken sanayileşme evresinde olan ve ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Rusya ve Çin devletlerinde gerçekleşti. Dolayısıyla Marx’ın beklediği devrimler, devrime en yakın gördüğü kapitalist Batı’da değil köylü toplumlardan komünist devletlere sıçramayı hedefine koyan aydınların olduğu Doğu Avrupa ve Asya’da yaşandı (Goldstone, 2014, 73). Çarlık Rusya’sında 20. yüzyılın hemen başlarında başlayan köylü ve işçi isyanlarına ilerleyen süreçte Vladimir Lenin önderlik ederek komünist bir toplumu hedefleyen komünist parti kurmaya başladı. Nihayet 1917 Ekim’inde Lenin’in partisi Bolşevikler, kansız bir devrimle komünist bir yönetim

kurdu. Hemen ardından başlayan iç savaştan, 1921 yılında komünistlerin Kızıl Ordu’su zaferle çıktı. Komünist yönetimi çeşitli uygulamalarla tahkim eden Lenin’in 1924’te ölümünden sonra Komünist Parti’nin yeni lideri Joseph Stalin radikal değişikliklere devam etti (Carr, 1979; Goldstone, 2014; Smith, 2002). Bu süreçte bütün kurumlar gibi eğitim kurumu da bu köklü değişikliklerden etkilendi. Ancak Rusya deneyimi; Fransa ve Türkiye’de gerçekleştirilen reformlardan köklü bir biçimde ayrılmaktaydı. Burada sadece geleneksel ve dinî değer ve düşünceler değil aynı zamanda modern burjuva idealleri ve değerleri de hedefe konulmuştur. Okul sisteminde, müfredatta, öğretmen ve öğrenci seçiminde feodalist ve kapitalist değerlerin kökünün nasıl kazılacağı ve komünist devrimin yeni değer ve fikirlerinin nasıl tahkim edileceği en temel hedef olarak yer almaktaydı.

En genel anlamıyla Sovyet eğitim sisteminin temel amacı Sovyet insan profilinin inşa edilmesiydi. Bu yeni insanın doğası, özellikle iş ve yoksulluk olgularına karşı sosyalistçe tavır almayı gerektirmekteydi (Koutaissoff, 1953, 129). Bunun için çocuklar çok erken yaşlardan itibaren resmi kreşler ve anaokulları aracılığıyla komünist ideallere göre yetiştirilmekteydi (Evans, 1976, 221). Özellikle devrimin ilk yıllarında eski rejime taraftarlıkla suçlanan öğretmenlere karşı sert tedbirler alınmıştı (Fitzpatrick, 1982, 101). Buna ek olarak ilk ve orta öğretimde önemli değişikliklere gidilmişti. Bu yıllardaki eğitimin sloganı belliydi: “Burjuva zincirlerden ve önyargılardan kurtulmak.” Bu önyargıların çoğunun dinden geldiğini düşündüklerini belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla eğitimde dinin etkisini ortadan kaldırmak sekülerleştirme stratejisinin önemli bir ayağını oluşturmaktaydı (Kochan - Keep, 1997, 141; Rauch, 1967, 140). Tarih dersinin yeniden yazılması gerektiği bizzat Stalin’in emriyle gerçekleşti. Bu anlamda sözgelimi daha önce korkunç gösterilen veya göz ardı edilen tarihsel kişiler ve kavramlar yeni müfredatta revize edilmişti (Fitzpatrick, 1992, 149).

İran’da bir general olan Rıza Han 1921’de Şahı tahtan indirerek yönetime geçti ve 1925’te şah ünvanını kendisi aldı. Fakat 1941’de İran’ı işgal eden İngiltere ve Rusya, Şah Rıza’yı devirip taleplerine uyması karşılığında oğlu Muhammed Rıza Pehlevi’nin tahta çıkmasına izin verdiler (Goldstone, 2014, 99). 1970’lere gelindiğinde, başta ekonomik krizler olmak üzere biriken sorunlar, neredeyse bütün toplumsal kesimlerin Şah yönetimine karşı birleşmesine yol açmıştı. Ayetullah Ruhullah Humeyni 1977’den itibaren İslamî erdemi, demokrasiyi ve İran milliyetçiliğini kucaklayacağı sözüyle toplumsal muhalefetin lideri oldu ve kanlı biten olayların sonunda 1979’da yönetimi devraldı (January, 2008, 42; Goldstone, 2014, 102). Devrimden önceki eğitim sisteminin üç temel teması moderleşme, Batılılaşma ve sekülerleşmeden oluşmaktaydı (Tamer, 2010, 39). Bu temalar altında İran milliyetçiliği, vatanseverlik ve paradoksal bir şekilde monarşiye sadakat öne çıkmaktaydı (Tamer, 2010, 71). 1979 Devrimi bu temaların tersyüz edilmesini hedeflemekteydi. İran Devrimi kısa süre içinde İslamî fikirler ve değerler ile Batılı fikirler ve değerler arasında bir hesaplaşmaya dönüştü (January, 2008). Devrimini aynı zamanda “bir değerler devrimi” olarak nitelendiren Ayetullah Humeyni İran sosyal hayatının seküler ve Batılı taraflarını yeni ve bağımsız bir dinî ve siyasi düzenle değiştirmeyi amaçladı (Ashraf, 1997’den akt. Yazdanjoo, 2012). Dolayısıyla tepeden tırnağa eğitim sistemini bu yeni amaca göre düzenlemeye başladı. Birçok kitap, binlerce öğrenci ve öğretim görevlisi üniversitelerden ve okullardan atıldı (Mohsenpour, 1988, 77). Burada hedeflenen ideal vatandaş; ne modernist ideallere ne de bu ideallerin kısmi bir eleştirisi üzerine kurulan komünist yaklaşımlara göre yetiştirilmiş bir bireydir. Aksine Batılı ideallerden arınmış ve tamamen Allah’a adanmış bireylerin yetiştirilmesi odak noktası haline gelir (Shorish, 1988, 59). Bu dönemde kitaplar ve eğitim materyalleri, İslam dışı temalardan arındırılmak üzere toplandı (Tamer, 2010:68). Devrimci siyasetçiler tarafından, devrim öncesi okul sistemi öğrencilerin dinî inançlarını bozma, ateizmi ve çoktanrıcılığı yayma, monarşizmi ve kapitalizmi en iyi siyasi ve ekonomik sistem gibi göstermekle suçlandı (Mohsenpour, 1988, 77). Ders kitaplarında Batı artık bir kible değil dünyanın yoksul ve mazlum halklarını sömüren güç olarak anılmaktaydı. Batılı olarak görülen dönemin ideolojilerine karşı siyasi İslam bir alternatif olarak sunuldu (Tamer, 2010, 73-74). Şah dönemindeki modern, seküler ve milliyetçi temaların yerini İslam kültürü ve teolojisi, İslam’ın büyük şahsiyetleri, dinî renge boyanan vatan sevgisi ve İran liderliği ile ilgili semboller müfredatı doldurmaya başladı (Tamer, 2010, 59). Özellikle İran’ının İslam öncesi tarihinin yüceltilmesi ve milliyetçilik “cahiliye” terimi olarak damgalandı (Tamer, 2010, 68).

İç savaş patlak vermeden önce Suriye; yolsuzluğun kurumsallaştığı bir yönetici elit, derin toplumsal eşitsizlikler ve gelecekte umudunu kesmiş bir gençlik profiliyle karakterize edilmekteydi. Nitekim Arap Baharı dalgasının ülkeye ulaşmasıyla birlikte Suriye halkı, ilk etapta şiddet içermeyen barışçıl protestolar başlattı. Esad protestolara itidal yerine sert askeri tedbirlerle karşılık verdi. Böylece ülke uzun yıllar süren, bölgesel ve uluslararası güçlerin ve çeşitli örgütlerin dâhil olduğu kanlı bir iç savaşa sahne oldu (Goldstone, 2014, 125-127). 2024 yılında Esad rejimini deviren HTŞ, küresel bir davadan uzaklaşma ve Şeriat kurallarını topluma dayatma anlamında küresel cihatçı ve Selefi hareketlerle açık bir kopuş yaşasa da birçok konuda oldukça dinî ve muhafazakâr bir anlayışı savunmaktaydı (Cengiz, 2020; Haenni - Roy, 2024). Bu anlayış görece daha homojen bir nüfusa sahip olan İldib şehrinde ciddi bir sorun teşkil etmemekteydi. Ancak Kasım 2024’te HTŞ, Halep’e bir saldırı başlattığında; maaşlarını alamayan ve iaaş

sorunları yaşayan Suriye ordusunun, İran ve Rusya desteğine rağmen savaşma isteksizliği ve kapasite yetersizliği gün yüzüne çıktı. Bu sürecin hemen ardından Esad rejimi devrildi ve başkent Şam, herhangi bir çatışma yaşanmadan eş-Şara liderliğindeki HTŞ tarafından kontrol altına alındı. Uluslararası raporlarda uyuşturucu ticareti, sistematik işkence ve baskı mekanizmalarıyla bağdaştırılan Esad rejiminin devrilmesi bir taraftan iyimserlikle karşılanırken, diğer taraftan yeni yönetimin cihatçı geçmişi ve baskın dinî karakteri geleceğe dair endişeleri körükledi (Muasher, 2025). Zira artık HTŞ’nin yönetme iddiasında bulunduğu alan; sadece görece küçük ve homojen bir nüfusa sahip olan İdlib değil; farklı dinî, etnik, mezhepsel unsurları ve yaşam tarzlarını barındıran tüm Suriye coğrafyasıydı. Esad dönemi eğitim müfredatının revize edilmesiyle başlayan tartışmalar yeni yönetimin ne denli büyük bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Yeni yönetim, bölgesel ve küresel beklentiler doğrultusunda pragmatik bir tutum sergilemeye çalışsa da yönetimin kutsal bir metne dayalı mutlak hakikat iddiasından, bu hakikati topluma yayma arzusundan ve kendi inanç sistemini toplumun ahlaki temeli kılma idealinden bütünüyle uzaklaşacağını öngörmek güçtür (bkz. McCallum, 2012, 116). Bu bakış açısı; farklı inanç, değer ve fikirleri bünyesinde barındıran Suriye’de bir kültür savaşının zeminini oluşturmaktadır. Söz konusu kültür savaşının ilk belirtilerinin ise müfredattaki değişikliklerle ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

3. Yöntem

Bu çalışmada yorumlayıcı bir yaklaşımla tarihsel karşılaştırmalı araştırma ve belge analizi yöntemine başvurulmuştur. Çalışmada Suriye’deki güncel gelişmelere dair veriler, konunun henüz akademik çalışmalarda yer edinmesinden dolayı daha çok açık haber kaynaklarından elde edilmiştir. Suriye’deki müfredat değişikliği örneğini kültür savaşları teorik bağlamına oturtmak için çeşitli tarihsel örnekler için veriler ilgili literatürden elde edilmiştir. Analize konu olan ve çalışmada birincil veri kaynağı olan belgeler ise 8 Ocak 2025’te Suriye Geçici Hükümetinin Eğitim Bakanlığının Facebook’ta paylaştığı okul ders kitaplarında değiştirilmesi planlanan içeriklerden oluşmaktadır. Planlanan düzenlemeler arasında metinlerin silinmesi, yeniden ifade edilmesi ve çok sayıda ders kitabındaki resim ve çizim bilgilerin değiştirilmesi veya kaldırılması yer almaktadır. Değişikliklere dair en güncel bilgilere 8 Ocak 2025’te Suriye Geçici Hükümeti’nin resmi haber aracı olarak kullandığı Suriye Eğitim Bakanlığı’nın Facebook sayfasında ulaşılmıştır (<https://www.facebook.com/share/p/1BVBSjpbBF/>). Planlanan müfredat değişikliklerinin kapsamını ve niteliğini tam olarak tespit edebilmek amacıyla, Esad dönemi Suriye Eğitim Bakanlığı’nın resmi web sitesi (<https://moed.gov.sy/>) incelenmiştir. Söz konusu platformda, 2023-2024 eğitim-öğretim yılına ait tüm kademelerdeki ders kitaplarının sistemli bir şekilde sunulduğu görülmüş; her sınıf seviyesine yönelik okutulan materyallerin PDF formatındaki asıllarına doğrudan erişim sağlanmıştır. PDF dosyaları üzerinde yapılan kapsamlı bir inceleme neticesinde, değiştirilmesi planlanan içeriklerin aşağıda listelenen ders kitaplarında geçtiği tespit edilmiştir. Planlanan değişikliklerden bazıları, çalışmanın yorumlama kısmında görsel olarak eklenmiştir.

- İslam Dini Eğitimi: 1, 3, 7 ve 9. sınıf ders kitapları.
- Tarih: 7, 10. sınıf ders kitapları.
- Bilim: 1, 8, 12. sınıf ders kitapları.
- Sosyal Bilgiler: 3, 4. sınıf ders kitapları

Tarihsel karşılaştırmalı yöntemde araştırmacı zaman ya da birimler arasında örüntüler arar ve iki farklı örnek arasında analogilerle benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarır. Örnekler arasında keşfettiği bağlantılar ve ilişkilerden hareketle ele aldığı örneğe dair sonuçlara ulaşır (Neuman, 2013, 2/619). Çalışmada Suriye devrimiyle birlikte eğitim müfredatında yapılan değişiklikler Türkiye, Rusya ve İran devrimlerinde yaşanan radikal eğitim reformlarıyla benzerlikler ve farklılıklar temelinde karşılaştırılacaktır. Ancak bu karşılaştırmalı analiz, her bir ülke örneğini tüm temalarıyla kapsayan bütüncül bir kıyaslamadan ziyade; Suriye’deki güncel müfredat değişimlerinin belirli yönlerini anlamlandırabilmek adına Türkiye, Rusya ve İran devrimleri üzerine yapılmış mevcut literatürdeki temel reform örüntüleri ve bulgularıyla sınırlı tutulmuştur. Devrimlerin aslında değerler, semboller ve ideolojiler arası bir kültür savaşları sürecini de barındırdığı göz önüne alındığında; konunun bu teorik altyapıyla ele alınmasının, yaşanan dönüşümün daha derinlikli anlaşılmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz. Öte yandan, devrimlerin yerel dinamiklerinden bağımsız olarak, özellikle ABD menşeli kültür savaşları temalarının izlerini Suriye örneğinde de sürmek mümkündür. Dolayısıyla, özellikle evrim kuramı tartışmaları bağlamında, ABD’deki kutuplaşma örüntüleri ile Suriye örneği arasında yapılacak bir mukayesenin, müfredat etrafında yaşana ideolojik mücadeleyi aydınlatacağı düşünülmektedir.

Belge analizi aşamasında, müfredat içeriklerini iki temel kategoriye ayırarak analiz ettik. Bu incelemede, Neuman’ın (2013) önerdiği üç düzeyli yorumlama modelinin son iki aşamasını esas aldık. Araştırma tasarımı gereği

müfredat yapıcılarla doğrudan bir temas kurulmadığından, “insanların kendi eylemleri için kişisel gerekçeleri(ni) ve güdülerini(ni)” içeren birinci düzey yorumlama saf dışı bırakılmış; değerlendirme doğrudan ikinci düzeyden başlatılmıştır. İkinci düzey yorumlama aşamasında, müfredatı değiştirenlerin muhtemel gerekçeleri ve motivasyonları, bir dizi diğer anlamın içine yerleştirilerek daha geniş bir bağlam içinde ele alınmıştır. Bu noktada, aktörlerin öznel dünyasına doğrudan erişim imkânı olmasa da, müfredat metinlerindeki sembolik dışlamalar ve tercih edilen terminoloji, müfredat yapıcılarının motivasyonlarını ele veren somut veriler sunmaktadır. Örneğin, evrimsel temaların yerine konulan yaratılışçı ifadeler, sadece pedagojik bir tercih değil; aktörlerin modernist dünya görüşüne karşı geliştirdikleri bir savunma mekanizması olarak yorumlanmıştır. Son aşamada ise ikinci düzeydeki yorum daha genel bir bağlama yerleştirilmiş ve “kültür savaşları” teorik çerçevesi içinde ele alınmıştır (Neuman, 2013, 1/237). Dil ve anlatım açısından sınırlı sayıda bozuk cümle yapay zeka programı *manus* yardımıyla düzeltilmiştir.

4. Esad Sonrası Eğitim Müfredat Taslağında Değişen Temaların Yorumlanması

a. Evrimsel Temalar

Biyoloji disiplininin güçlü bir hipotez olarak savunduğu canlıların biyolojik düzenine ilişkin evrim teorisi daha çok dinî nedenlerden dolayı teorinin modern haliyle ortaya çıktığı Batı toplumlarında bile tartışmalı olmaya devam etmektedir. Evrimin canlı doğasının en temelindeki güç olarak kabul edilmesi, Avrupa’da bilimin tamamen rasyonel bir zemine oturtulduğu bir zamana denk geldiği için evrim her şeyden önce modern bir temadır ve kültür savaşlarının merkezinde yer almaktadır (Archibald, 2014, 1x). Aslında modern dönem ateizminin tarihsel kahramanlarından biri olarak görülmesine rağmen Darwin, otobiyografisinde kendisini agnostik olarak tanımlar. Bu şekilde bir tanımlamanın nedeni türlerin kökeni hakkındaki görüşlerinden ziyade on yaşındaki kızının ölümüyle ilişkili teodise sorununa dayanmaktadır. Dahası Darwin bilimsel bakış açısıyla dine saldırmaya karşı çıkarak din karşıtı faaliyetlerin bir fayda sağlamayacağını düşünmekteydi (Taira, 2012, 107). Ancak 20. yüzyılın başlarında Kuzey Amerika’da ortaya çıkan fundamental hareketlerin yükselişiyle evrim teması kültür savaşlarının odağında yer almaya başlamıştır. 1910’lar ve 1920’lerde liberal Protestan çevrelerde modernist eğilimlere karşı çıkan muhafazakâr ilahiyatçılar kaleme aldıkları yazılarında Darwinizm’e açıkça cephe aldılar. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Hristiyan fundamentalistler evrim karşı “yaratılışçılığı” savunarak bu tema etrafındaki kültür savaşını devam ettirdiler (Garvey, 2010, 200-201). Söz konusu kültür savaşı, başladığı Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı değişikliklerle beraber günümüzde de devam etmektedir. Bugünlerde her ne kadar tartışma, “yaratılışçılığın” ve “akıllı tasarımın” evrime alternatif yaklaşımlar olarak meşruiyet arayışı olarak devam etse de eğitim konusu geçmişte olduğu gibi temel odak noktası olarak kalmaya devam etmektedir (Fuller, 2012, 181; Taira, 2012, 103). Bu anlamda Hristiyan Fundamentalistlerin devlet okullarına evrime alternatif açıklamalar olarak “yaratılışçılığı” ve “akıllı tasarımı” resmi ders olarak dâhil etme girişimleri mahkemeler tarafından reddedilmektedir (Cragun vd., 2012, 199). Burada tartışmanın odak noktasının eğitim olması tesadüf değildir. Zira eğitim gelecekle ilgili bir tasavvuru yansıtır. Geleneksel olarak kendisini dindar bir ulus olarak hayal eden Amerika Birleşik Devletleri eğitim üzerindeki kültür savaşlarıyla “dindar Amerika’nın” geleceğine yönelik meydan okumalara bu şekilde karşılık vermeye çalışmaktadır (Taira, 2012, 103). Evrim teorisi türlerin kökeni hakkında natüralistik bir açıklama olduğu için herhangi bir metafizik müdahaleye atıfta bulunmaz. Metafizik bir güce ihtiyaç duymadan yaşamın çeşitliliğini açıklama yeteneğinden dolayı bazı din biçimlerini tehdit etmekte dolayısıyla kültür savaşlarının önemli ve yaygın bir temasına dönüşmektedir (Cragun vd., 2012, 200). Dahası evrim teorisi sadece natüralist açıklamasıyla inancın altını oyduğu için değil ayrıca “insanların ahlak da dâhil olmak üzere her şeyi akışkan olarak görmesine yol açtığı” için öğrencilerin karakter eğitimini geriletmeyle de suçlanmıştır (Lickona, 1993).

Aslına bakarsak 20. yüzyılın sonlarına kadar evrime alternatif açıklamalar getirmek bir Amerikan olgusu olarak kaldı. Örneğin Ortodoks İsraili Yahudiler ve Fransa’daki Müslümanlar zaman zaman Darwin’e karşı bir duruş sergileseler de Türkiye’nin de içinde bulunduğu Semavi dinlerin baskın olduğu hiçbir ülkede evrim, Amerika’daki gibi eğitim politikalarıyla ilgili tartışmaların odağında yer almamıştır. Türkiye’de bu alandaki kültür savaşlarının başlangıcı, 1980 askeri darbesi sonrasındaki yönetimlerin daha dindar bir ideolojik çizgiyi benimsemesine dayanmaktadır. Bu süreçte devlet, Amerika’da sekteryen bir konuma sahip olan the Institute for Creation Research (ICR) adlı kuruluşun evrim karşıtı materyallerinin çevrilmesini ve dağıtılmasını doğrudan desteklemiştir (Edis, 1999; ayrıca bkz. Özet, 2022, 253). Türkiye’deki tartışmalar süreç içinde hem toplumun konuya bakışını hem de meselenin eğitim program ve uygulamalarındaki yerini büyük oranda etkilemiştir (Yalçınoglu, 2009). Bu bağlamda evrimin kamusal kabulü

konusunda 34 ülke arasında yapılan çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye’nin grafiğin en altında yer alması son derece anlamlıdır (Miller vd., 2006, 765). Nitekim bu sürecin sonucu olarak Türkiye’de 2018’de ortaöğretim biyoloji programında yapılan değişikliklerle “yaşamın başlangıcı” ve “evrim teorisi”ne ait kavramlar müfredattan tamamen çıkarılmıştır (Önel - Derya Daşcı, 2019, 1197).

Suriye Eğitim Bakanlığının müfredatta yaptığı değişiklik planlamasında evrim teması büyük yer kaplamaktadır. 1. sınıf Bilim Kitabı’nda “doğanın armağanı” ifadesi “Allah’ın armağanı” (<https://moed.gov.sy/>, Bilimler 1. Sınıf, 2023, 52) ifadesiyle değiştirilerek işin en başında dünyanın herhangi bir metafizik referansa yer bırakmayan natüralistik açıklaması reddedilmiştir. Son iki yüzyıldır biyoloji disiplini insan da dâhil olmak üzere var olan biyolojik düzenin evrim süreciyle ortaya çıktığını varsaymaktadır. Ancak çeşitli evrim fikirleri ve bunların metaforlarla gör-selleştirilmesinin tarihi çok eskilere gitmektedir. Başka bir ifadeyle biyolojik düzen birkaç bin yıldır çeşitli örüntüler şeklinde kavranmış ve bu örüntüler çeşitli metaforlarla ifade edilmiştir. Tek olmasalar da merdiven ve ağaç¹ bu metaforların içinde en yaygın olanlarıydı (Archibald, 2014, 1x). Suriye’deki müfredat değişikliğinde bu doğrultudaki bir evrimi ima eden bütün temaların ders kitaplarından çıkarılması planlandı. Değiştirilmesi planlanan müfredatta evrim genelde “merdiven metaforuyla” anılmaktadır. “Gelişim merdivenindeki” (Sullemu et-Tetavvuri) “gelişim” ifadesi İngilizcedeki “evolution” kavramının karşılığıdır. Fakat güncel literatürde “ağaç” metaforuyla anılan evrimin Suriye müfredatında “merdiven” olarak ele alınması Batı dışı dünyanın “modernist” ve “ilerlemeci” bakış açısını yansıtan politikalarıyla açıklanabilir. En eski formunda Aristoteles’e dayanan merdiven metaforu hiyerarşik bir düzeni ima eder. Darwin’e kadarki ağaç ve merdiven metaforların diğer formlarında da (Ortaçağ boyunca dinî olanları da dahil²) insan, merdivenin en üst basamağına veya ağacın en tepesine yerleştirilir. Günümüzde Batı’da bile merdiven metaforu daha çok *homo sapiens*’in, “aşağılık ve maymun benzeri bir atadan” insanlığın zirvesine tırmanışını ifade eden mizah görsellerinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla “merdiven” metaforunun, insanı merdivenin en tepesinde en yüksek hayvan olarak kabul eden bir tarafı vardır (Archibald, 2014, 2; Ragan, 2009). Oysa modern biyolojide evrim, herhangi bir hiyerarşiyi ve ilerlemeyi ima etmeyen “ağaç” metaforuyla ifade edilmektedir (Bousquet, 2022).

Yukarıda da değinildiği gibi 20. yüzyılda birçok Müslüman ülke sekülerizmi, modernizmi, Aydınlanmayı ve Batıcılığı devrimlerinin ideolojik temeli yapmışlardı. Bunu yapan ülkelerden biri de Esadlar Suriye’siydi. Ancak evrim temasında da gözlemlendiği üzere; bu ideolojik zemin son derece durağandır. Batı’nın belirli bir tarihsel kesiti adeta dondurularak otoriterliğe kılıf yapılmıştı. Bu bağlamda Suriye geçici yönetiminin yaptığı müfredat değişikliğinde evrim temalarının çıkarılması, sadece algılanan teolojik tehlikelerle değil aynı zamanda bu temaların otoriterliğin zemini olarak kullanmasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bugün müfredat değişikliğinde yaşananlar, tepeden dikte edilen ve despotizme meşruiyet zemini yapılan modernite ile aydınlanmaya yönelik bir karşıtlığı da barındırmaktadır.

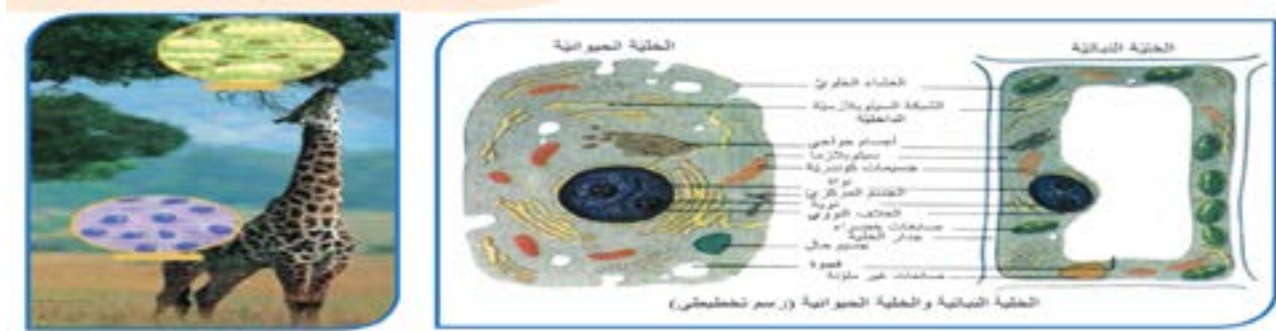
Devrim öncesi İdlîb deneyiminden hareketle Ahmed eş-Şara’nın, geleceğin Suriye’sini dindar bir Suriye olarak hayal ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla evrim temalarının teolojik bir tehlike olarak görülmesi beklenebilir. Amerika’daki kültür savaşlarında evrim karşıtlığı “akıllı tasarım” ve “yaratılışçılık” görüşleriyle temellendirilmeye çalışılır. 1990’larda yükselişe geçen “akıllı tasarımda” evrime doğrudan bir karşılıktan ziyade evrim teorisinin bazı yönleri sorgulanır ve moleküler düzeydeki biyolojik süreç ve yapıların evrende “akıllı tasarımın” işareti olduğu savunulur (örneğin bkz. Kober, 2010). Dolayısıyla modern biyoloji tarafından sunulan evrimsel süreçlere metafizik bir boyut ekleme gayreti söz konusudur. “Yaratılışçılık” görüşünde ise evrimsel süreçler büyük oranda dışlanır. Suriye örneğinde, bir sentez çabasından ziyade evrimi müfredattan tamamen dışlayan bir yaklaşım söz konusudur. Burada, din ile bilim arasında köprü kuran “akıllı tasarım” görüşünden ziyade, canlıların mevcut halleriyle ilahi olarak var edildiğini savunan “yaratılışçılık” düşüncesinin daha baskın olduğu söylenebilir. Nitekim Suriye’deki müfredattan insan evrimine bilimsel altyapı oluşturan *big bang* teorisi, dünyanın bilimsel olarak açıklanan evrimsel serüveni (Şekil 1), hücrenin ve beynin evrimsel gelişimi temaları (Şekil 2, 3) da çıkarılması planlanan içerikler arasındadır.

1 Lamarck, yaşamı evrimsel temelli bir ağaç ile sunan ilk kişiydi (Archibald, 2014,11).

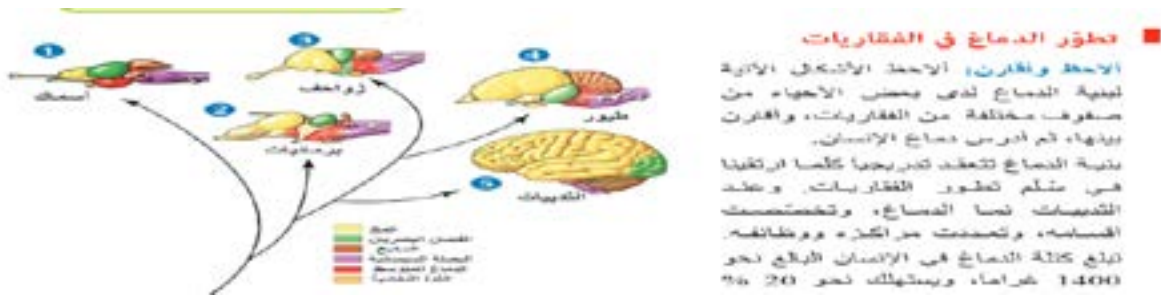
2 Geç Hristiyan Roma’da ve Orta Çağ’da, Aristoteles’in ölçeği (merdiven, basamaklar) dünyevi alemin ötesine, göksel meselelere doğru genişledi ve oldukça ilginç sonuçlar elde etti (Archibald, 2014, 8).

Şekil 1. Suriye eğitim bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan 8. Sınıf Bilim ders kitabının 3. Üntesinin ilk dersi olan “Dünyadaki Yaşamın kökeni ve Gelişimi” sayfa 203 ten ekran resmi alınmıştır (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 203).

Şekil 2. Suriye eğitim bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan 8. Sınıf Bilim ders kitabının 3. Üntesinin ilk dersi olan “Dünyadaki Yaşamın Kökeni ve Gelişimi” sayfa 204 ten ekran resmi alınmıştır (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 204).

Şekil 3. Suriye eğitim bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan 11. Sınıf Bilim ders kitabında yer alan “Beyin Gelişimi” sayfa 12’den ekran resmi alınmıştır (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 12).

O halde ikinci düzeyde bir yorumlamada şu sonuçlara ulaşılabilir: Evrimsel temalarla ilgili yapılan müfredat değişikliğinde, bu kararı alanların temel motivasyonlarından birisi; otoriter eski rejime ideolojik dayanak sunan ilerlemeci ve modernist anlatılara duyulan tepkidir. Bu değişikliği yapanların gözünde bir diğer gerekçe ise, evren ve canlılığın natüralist bir açıklaması olan evrim teorisinde algılanan teolojik tehlikelerdir. İdlib’deki mevcut yönetim uygulamaları ve eğitimin toplumsal kimliği yeniden inşa etme aracı olarak kullanılması süreciyle birleştiğinde; din-dar bir Suriye tahayyül eden yeni otoritenin, müfredattaki ilk müdahalelerden birini evrimsel içeriklere yönelik yapması bu bağlamda şaşırtıcı değildir.

Üçüncü düzey yorumlamada evrim teması, daha genel bir teorik çerçeve içerisinde yerleştirilebilir: Modernite,

son birkaç yüzyıldır ürettiği fikir ve değer setleri ile geleneksel dünya görüşleri arasında yapısal bir karşıtlığa neden olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren bu karşıtlık, kitlesel seferberliklere ve derin toplumsal kutuplaşmalara zemin hazırlamıştır. Özellikle devrim süreçlerinde söz konusu gerilim, fiziksel şiddetle eklemlenerek daha dramatik bir biçimde tecrübe edilmiştir. Modern ve geleneksel değer sistemleri arasındaki bu uzlaşmaz çatışma, sosyolojik literatürde kültür savaşları teorik perspektifini doğurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde de müşahade edildiği üzere, evrim teması bu savaşların en kristalize olduğu ve tarafların tahkimat yaptığı alanlardan biridir. Burada, bilimsel rasyonalitenin ön ayak olduğu modern kavrayış ile dinî metin ve yorumlardan beslenen geleneksel teistik düşünceler arasında ontolojik bir uçurum bulunmaktadır. Evrenin teşekkülü, canlılığın oluşumu ve insan türünün kökeni gibi varoluşsal meselelerde bu iki kutup arasında radikal vizyon farklılıkları mevcuttur. Charles Taylor, geleneksel tahayyülden modern kavrayışa geçişi şu şekilde betimler: “...belirli sınırları olan statik bir dünyadan, çağlara yayılmış bir evrimin ortasında, sonsuzmuş gibi görünen, engin bir dünyaya geçmişizdir” (Taylor, 2009, 383). Söz konusu farklılık; okul müfredatlarında insanın varoluşuna ilişkin teolojik ve seküler dünya görüşlerinden hangisinin temsil edileceği tartışmasıyla, somut bir kültür savaşı biçimini almaktadır. Suriye’deki müfredat değişikliği hamlesi de bu makro-teorik çerçeve içerisinde anlamlandırılmalıdır. Müfredatı dönüştüren yeni otorite ile bu değişime mesafeli duran kesimler arasında, insanın mahiyeti ve evrendeki konumuna dair uzlaşmaz bir çatışma söz konusudur. Sonuç olarak, yeni yönetimin evrimsel temaları müfredattan çıkarma stratejisi, karşıt kutuplar arasındaki ideolojik mesafeyi derinleştiren ve toplumsal kimlik inşasını eğitim sahasındaki kültür savaşları üzerinden tescil eden bir girişim niteliğindedir.

b. Tarihsel ve Mitolojik Temalar

Tarih eğitimi, tarihsel süreç boyunca kültür savaşlarının en temel gerilim hatlarından birini oluşturmuştur. Hangi şahsiyetlerin, olayların veya dönemlerin kurumsal anlatıda ön plana çıkarılacağı ya da kolektif bellekten dışlanacağı meselesi, bu ideolojik mücadelelerin merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda tarih yazımı ve eğitimi; rakip değerler, kimlikler ve dünya görüşleri arasındaki güç mücadelesinin yürütüldüğü stratejik bir sahaya dönüşmüştür (Zimmerman, 2022). Kuşkusuz buradaki kültür savaşları sadece okul müfredatları üzerinden değil, aynı zamanda kamusal alandaki tarihsel anlatılar ve kolektif hafıza üzerinden de sürdürülmektedir. Heykeller, müzeler, film ve dizi gibi medya içerikleri, sokak isimleri ve şehir sembolleri ve geçmiş kişilerin, olayların ve dönemlerin nasıl hatırlanacağı ve yorumlanacağı çatışmanın birer parçasına dönüşmektedir (Sangar, 2015). Dolayısıyla, politik ve ideolojik bir rekabet içindeki farklı kutupların; kendi tarih anlatılarını ve hafızalarını görünür kılma ya da meşrulaştırma çabaları bağlamında bir “hafıza savaşları” olgusundan söz etmek mümkündür (Torbakov, 2011). Pierre Nora’nın “hafıza mekânları” teorik yaklaşımıyla konuya bakıldığında; kolektif hafızanın somutlaştığı mekânlar, nesneler, semboller ve hatta anlatılar; söz konusu hafıza ve kültür savaşlarının kapsamına dâhil olmaktadır (Nora, 2006; Öztürk - Erduran Nemutlu, 2016).

Suriye Geçici Eğitim Bakanlığı’nın planladığı müfredat değişikliğinde, yoğun bir biçimde tarihsel ve mitolojik temalara yer verilmektedir. Göze çarpan ilk tarihsel müdahale; Osmanlı İmparatorluğu dönemine dair eski müfredatta yer alan olumsuz nitelermelerin ve olay anlatımlarının kaldırılması ya da dönüştürülmesidir. Bu bağlamda, “Osmanlı adaletsizliği” ve “acımasız Osmanlı yönetimi” gibi ifadeler ile Osmanlı dönemini “işgal” olarak tanımlayan atıflar ayıklanmıştır (<https://moed.gov.sy/>, İslamî Dinî Eğitim 7. Sınıf, 2023, 42). Buna paralel olarak, 1916’da Beyrut ve Şam’da Cemal Paşa tarafından idam edilen Müslüman ve Hristiyan Arap milliyetçilerini simgeleyen “6 Mayıs Şehitleri” gibi seküler-milliyetçi anlatılar da müfredattan silinmiştir (The Cradle, 02 Ocak 2025). Osmanlı dönemine dair yapılan bu düzenlemeler, nesnel bir tarihsel hata düzeltmesinden ziyade; yeni otoritenin Türkiye ile olan güncel ilişkilerini ve jeopolitik vizyonunu yansıtmaktadır. 2011’de Suriye’de iç savaşın başlamasından itibaren Türkiye, mevcut yönetimin de dahil olduğu muhalif grupların en önemli destekçilerinden biri olmuştur. Özellikle Esad rejiminin çözülmesi sürecinde Türkiye’nin üstlendiği kritik rol, yeni dönemin siyasi parametrelerini belirlemiştir. Dahası yeni yönetim; Suriye’nin siyasi, idari ve ekonomik yapılarının yeniden inşası sürecinde Türkiye ile stratejik bir iş birliği ve güven zemini üzerinde hareket etmektedir (Kajjo, 02 Ocak 2025). Şüphesiz söz konusu değişikliklerin, salt pragmatik nedenlerin ötesine geçen boyutları da bulunmaktadır. Baas Partisi geleneği doğrultusunda hem baba hem de oğul Esad, Arap milliyetçiliğini devletin resmi ideolojisi haline getirmiştir. Bu ideolojik kurgu içerisinde Osmanlı dönemine yönelik negatif tutum, seküler Arap milliyetçiliğinin kurucu unsurlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Yönetimine yönelik bu keskin dönüş yeni yönetimin aynı zamanda Esad’ın Arap milliyetçiliğine dayanan politikalarından uzaklaşması anlamına da gelmektedir. Bununla bağlantılı olarak hem “hayali cemaat” formundaki modern millet kategorisinden uzaklaşma hem de müfredatta geçen “insan kardeşliği” ifadesinin “ümme kardeşliği” ile değiştirilmesi (<https://moed.gov.sy/>, İslamî Dinî Eğitim 9. Sınıf, 2023, 20) toplumu tahayyül etme biçiminde ibrenin gelenekselleşme ve İslamileşme yönüne döndüğünü göstermektedir. Bazı değişikliklerde modern ve seküler

ifadelerin yerini, açık bir şekilde İslamî kavram ve temalar almıştır. Bu İslamileşme eğilimini; “vatan toprağını savunan yiğitler” yerine “Allah yolunda olanlar” (Syrian Minister Of Education, 2023, 46) ifadesinin getirilmesinde veya “doğru yol” yerine “İslam yolu” (<https://moed.gov.sy/>, İslamî Dinî Eğitim 1. Sınıf, 2023, 8) denilmesinde net bir şekilde görmek mümkündür. Bu değişim, modern dönemde toplumu birleştiren ve kutsal kabul edilen “vatan” kavramının yerine, dinî temaların temel değer olarak benimsendiği anlamına gelmektedir (Bilgin, 2021, 44; Kabakçı, 2019, 164).

Müfredattaki en dikkat çekici değişikliklerden biri de antik Palmira kraliçesi Zenobia’ya yapılan atıfların kaldırılmasıdır. Bu düzenleme, Zenobia’nın “kurgusal bir figür” olduğu iddiasıyla gerekçelendirilmiştir; ancak tarihi kaynaklar kendisini antik dönemin en önemli siyasi figürlerinden biri olarak kaydeder (Abdulrahim, 06 Ocak 2025; Cookman, 02 Ocak 2025; Nabaa, 23 Şubat 2025; The Cradle, 02 Ocak 2025). Kraliçenin müfredattan çıkarılması, yeni yönetimin ideolojik önceliklerine dair iki temel ipucu sunmaktadır. İlk olarak; kağıt üzerinde Geçici Anayasa Bildirgesi’nin 21. maddesi kadın statüsüne yönelik korumalar içerse de (Alnasir, 2025), Zenobia gibi güçlü bir kadın figürün tasfiyesi, toplumsal cinsiyet rollerine dair geleneksel ve ataerkil bir perspektifle uyumludur. Nitekim havuzda birlikte oynayan çocukların veya kadın pilot ve hemşire fotoğraflarının müfredattan çıkarılması da bu eğilimi desteklemektedir (<https://moed.gov.sy/>, Sosyal Bilgiler 4. Sınıf, 2023, 35,54). Ancak mevcut tabloyu, yönetimin kadın statüsünü bütünüyle dışladığı şeklinde yorumlamak için henüz erkendir. Zira kadın haklarının seküler veya pagan sembollerden arındırılarak, toplumsal dokuyla daha uyumlu görülen İslamî modeller üzerinden yeniden tanımlanıp tanımlanmayacağını ancak zaman gösterecektir. İkinci bir neden ise, yeni yönetimin tarih tasavvurunda İslamî dönemin merkezi bir referans noktası olarak belirlenmiş olmasıdır. Bu çerçevede, İslam öncesi antik tarihe ait figürlerin geri plana itilmesi, seküler-ulusal bir kimlik inşasından ziyade İslamî kimliği önceleyen bir tarih anlatısının sonucudur. Benzer bir örüntü 1979 İran Devrimi sonrasında da görülmüş; İslam öncesi tarihin yüceltilmesi yerine İslam tarihinin büyük şahsiyetlerinin merkeze alınması tercih edilmiştir. Dolayısıyla Zenobia’nın müfredattan çıkarılması; yönetimin, seküler bir sembol haline gelmiş antik mirası ön plana çıkarmak yerine, İslamî kimliği merkeze alan bir tarih anlayışını daha görünür kılma ve öncelik haline getirme çabasını yansıtmaktadır.

Konuyu daha geniş bir perspektiften ele aldığımızda, bu değişimleri tarihe yönelik geleneksel ve modern yaklaşımlar arasında süregelen kapsamlı kültür savaşlarının bir parçası olarak yorumlamak mümkündür. Nitekim Batı dünyasında da Antik Roma ve Yunan tarihi, kültür savaşlarında temel bir referans noktası olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda Greko-Roman dünyası; analistler, siyasi aktörler ve kitleler tarafından sıkça başvurulan, hatta zaman zaman ideolojik bir araç olarak “silahlaştırılan” ana temalar arasında yer almaktadır (Sweeney vd., 2019, 2). Batı dışı modernleşme tecrübelerinde, antik mirasın keşfi ve ön plana çıkarılması, ilerleme idealiyle eklenmiş stratejik bir tercih olmuştur. Cumhuriyet Türkiye’sinin erken dönemleri, Pehlevi İran’ı ve Baas dönemi Suriye’si; modernleşme süreçlerini tahkim etmek amacıyla İslam öncesi antik kültürleri hem kamusal alanda hem de ders müfredatlarında merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Ancak İran’daki devrim sonrası İslamileşme süreci ve Türkiye’de muhafazakâr değerlerin yükselişiyle birlikte, bu antik referanslar tedricen önemsizleşmiş ya da ikincil bir konuma itilmiştir. Esad rejiminin çözülmesiyle birlikte Suriye’de tanıklık edilen süreç, bu tarihsel örüntünün yeni bir tezahürüdür.

Orta Çağ boyunca Hristiyan Avrupa’da ve İslam dünyasında antik tanrılara yönelik yaklaşımlar farklılaşmıştır. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu’nun resmi dini haline gelmesiyle birlikte antik tanrılar, bütünüyle reddedilen sahte ilahlar olmaktan ziyade; Hristiyan teolojisi içerisinde “şer varlıklar” veya “demonlar” (kötü ruhlar) olarak yeniden konumlandırılmıştır. Bu durum, pagan mirasının radikal bir kopuşla silinmesinden ziyade, yeni inanç sistemi içerisinde teolojik bir dönüşüme uğratarak kontrol altına alındığını göstermektedir (Akin, 2009; Çalık, 2010). İslam dünyasında da antik tanrılar “put” olarak nitelendirilmiş ve doğrudan Cahiliye Dönemi’yle ilişkilendirilmiştir. Ancak Hristiyan teolojisinin aksine İslam, bu figürleri şeytanlaştırarak sistemin içine dahil etmek yerine; onları tevhide bozan unsurlar olarak görüp kamusal alandan ve zihinsel dünyadan bütünüyle tasfiye etmeyi esas almıştır. Bu bakış açısına göre antik tanrılar, tarihin bir döneminde yaşanmış birer yanlış inanç ve geride bırakılması gereken Cahiliye Dönemi kalıntıları olarak görülmüştür (Güç, 2007). İslam felsefesinde bile felsefi içerikler alınırken tanrısal figürlerden ve mitolojik unsurlardan arındırılmış veya yeniden yorumlanmıştır (İbn Rüşd’ün Aristo’nun çalışmalarındaki tanrısal figürlerle ilgili yaptığı müdahaleler için bkz. Karlığa, 1999). 14. ve 15. yüzyıllarla birlikte antik tanrılara yönelik yaklaşım yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Hristiyan teologlar bu tanrılara ilgi göstermese de hümanist hareketlerin etkisiyle onlara yönelik olumsuz tutum özellikle sanat ve edebiyatta yerini merak ve hayranlığa bırakmıştır. Dante, İlahi *Komedyâ*’daki Cehennem, Araf ve Cennet yolculuğunda antik tanrılar ve mitolojik figürleri Hristiyan eskatolojisi içine yerleştirmiştir. Dante’nin bu çalışması antik kültürel mirasa yönelik tutum değişikliğinin yaşandığı geçiş dönemini en iyi yansıtan çalışmalardan biridir (Alexander, 2024; Edman, 2025; Tolay, 2015). Geçen süre zarfında antik tanrılar birçok alanda daha önemli hale gelmiş ve günümüzde de bu önemlerini korumaktadırlar. Söz gelimi psikolojide Carl Gustav Jung, mitlerin ve tanrıların yalnızca eski kültürlere ait inanç sistemleri olmadı-

ğını, bununla birlikte insan psikolojisinin evrensel bazı özelliklerini yani *arketipleri* sembolize ettiğini iddia etmiştir (Meier, 2022). Aynı zamanda popüler kültür, antik tanrıları kendi dinamiklerine göre yeniden yorumlayan dev bir endüstriye dönüşmüştür (Atar, 2017). Antik tanrılara ilgi gösterilmesinin bir diğer nedeni ise organize dinlere bir alternatif olarak ortaya çıkan neopaganist hareketlerdir. Özellikle feminist hareketlerden ilham alan spiritüel tanrıça inançları sıklıkla kendilerini antik tanrıçalara dayandırmaktadır (King, 2009, 133). 19. ve 20. yüzyılda yükselişe geçen milliyetçilik antik tanrılara verilen önemi daha da arttırmıştır. Arkeolojik keşiflerle birlikte, uluslar ve ulus devletler, modern “hayali cemaatlerini” inşa ederken genellikle Hristiyanlık öncesi antik geçmişlerine başvurmuştur (Aliu, 2024; Kıvrak, 2024).

Suriye’de müfredattan çıkarılması planlanan bir diğer kritik tema; İslam öncesi antik tanrılara ait isimler, tasvirler ve bilgilerdir. Bu konunun keskin bir kültür savaşına dönüştüğü örneklerden biri de İran’dır. 1979 İran Devrimi sürecinde, Şah dönemi eğitim sisteminin “çoktanrıcılığı yaydığı” gerekçesiyle müfredatta köklü düzenlemeler yapılmıştır (Mohsenpour, 1988, 77). Şah dönemi İran milliyetçiliği, Zerdüşt kültürü ve Sasani İmparatorluğu mirası üzerine inşa edilmiş; özellikle Zerdüştlüğün ikonik simgesi olan Faravahar, modern seküler milliyetçiliğin ana unsuru haline getirilmiştir. Devrimle birlikte bu tür semboller putperestlik emaresi olarak görülmüş ve bu durum günümüzde de güncelliğini koruyan bir kültür çatışması alanı oluşturmıştır (Kazemivand Niar, 2019; Mark, 2020). Bu bağlamda İslam dünyasında antik tanrılar ve mitolojik semboller, salt tarihsel birer veri değil, kimlik siyasetinin merkezinde yer alan ideolojik çatışma unsurlarıdır.

İkinci seviye yorumlamada, Suriye’deki müfredattan antik tanrıların çıkarılması öncelikle İslam’ın tek tanrılı ve putlara müsamaha göstermeyen geleneksel anlayışıyla birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla; İslam inancında en büyük günahlardan biri olan “şirk” kapsamında değerlendirilen tanrısal ve mitolojik bilgi ile görsellerin müfredattan ayıklanması (bkz. Şekil 4, 5, 6, 7), İran örneğinde olduğu gibi Yeni Suriye Yönetimi’nin ideolojik anlayışıyla tam bir uyum göstermektedir. Söz konusu bu dönüşüm, 1979 sonrası İran tecrübesinde olduğu gibi, eğitimin “kimlik inşa edici” rolüyle doğrudan ilişkilidir. Buradaki temel motivasyon; Baas döneminin antikiteyi merkeze alan seküler tarih anlatısı ile yeni yönetimin İslamî değerleri önceleyen yaklaşımı arasındaki köklü çatışmadır. Bu değişim, sadece antik dönemi dışlamakla sınırlı kalmayıp; Baas rejiminin kurucu unsuru olan seküler Arap milliyetçiliğinden, Türkiye ile olan güncel stratejik ortaklıkla da uyumlu olan daha geniş bir İslamî-geleneksel havzaya geçişi simgelemektedir. Bu bağlamda, müfredattan Osmanlı aleyhtarı ifadelerin kaldırılması ve “vatan” gibi modern ulus-devlet kavramlarının yerine “ümme kardeşliği” gibi dinî referansların ikame edilmesi, antik figürlerin tasfiyesiyle aynı ideolojik zeminde buluşmaktadır. Dolayısıyla antik figürlerin müfredattan ayıklanması; bir yarıyla dinî hassasiyetlerin ve tevhid inancının bir gereği iken, diğer yarıyla yeni siyasi otoritenin kendi dünya görüşünü kamusal alanda güçlendirme stratejisidir.

الشكل (٢٥): مسألة (الإله مردوك والحاكم إبلا ايدينا الثاني) (٧١٥-٧١٢ ق.م)، تُظهر طقس احتفالي في عيد أكيثو، محفوظة في متحف برلين.

Şekil 4. Suriye Eğitim Bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan 7. Sınıf Tarih ders kitabı 35. sayfada yer alan Tanrı Marduk’a ait dikilitaş görseli ve açıklaması (Berlin Müzesinde bulunan Marduk dikili taşı ve hükümdarı 2. Ebla Akitu festivalindeki şenlik ritüelini göstermektedir) (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 35) .

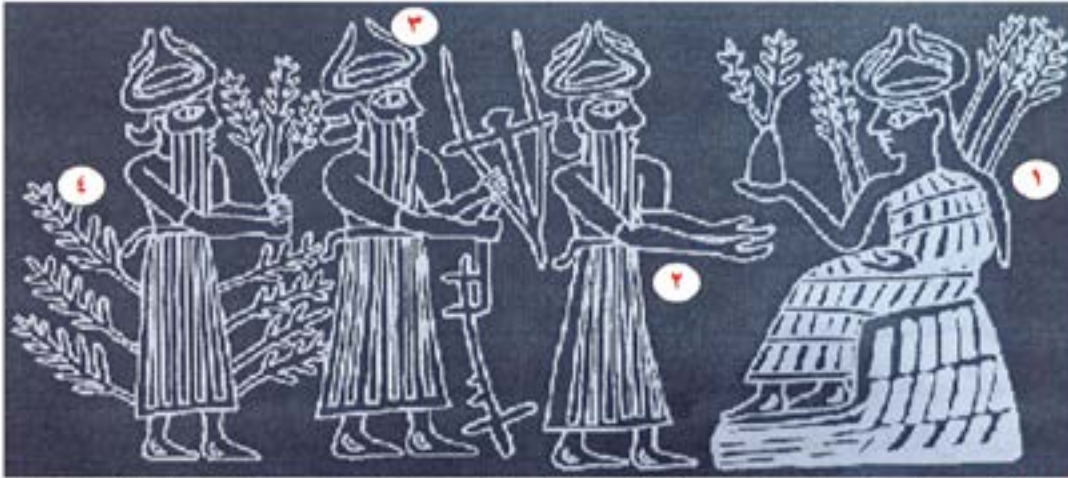
الشكل (٢): الإلهة أثارغاتيس مع غطاء رأس بشكل سمكة، من معبد خربة التنور في الأردن حالياً، تعود للقرن الأول قبل الميلاد، تمثل آلهة الخصب أثناء الاحتلال الروماني.

Şekil 5. Suriye Eğitim Bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan Lise 1. Sınıf Tarih kitabı 80. sayfada bulunan Tanrıça Artargis (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 80)

الشكل (٥): الإله الكنعاني ملقارت في قبرص.

Şekil 6. Suriye Eğitim Bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan Lise 1. Sınıf Tarih kitabı 82. sayfada bulunan Kıbrıs'ta Kenan tanrısı Malqart (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 82).

الشكل (٧): طبعة ختم أسطوانتي من العصر الأكادي من بلاد الرافدين (٢٣٥٠-٢١٥٠ ق.م) تظهر فيه الإلهة نوسابا، ١- نوسابا جالسة تستقبل ثلاثة آلهة، ٢- الإله الأول يتسلم نباتات قمح منها، ٣- الإله الثاني يحمل محراثاً، ٤- إله يحمل بيديه وتخرج من جانبيه نباتات قمح.

Şekil 7. Suriye Eğitim bakanlığının resmi sitesinde dijital olarak pdf halinde bulunan Lise 1. Sınıf Tarih kitabı 103. sayfada bulunan Tanrı ve Tanrıçaları gösteren resmi (<https://moed.gov.sy/>, 2023, 103).

Üçüncü seviye yorumlamada antik tanrısal ve mitolojik temaların ders içeriklerinden çıkarılması kültür savaşları açısından değerlendirilebilir. Antik tanrıların çatışmaya konu olması, her ne kadar İran örneğinde milliyetçilik ve İslamcılık ekseninde seyretse de Suriye’de milliyetçiliğin ötesinde modernite ile geleneksel İslam arasında bir mücadeleyi yansıtmaktadır. Bu bağlamda; modernitenin yeniden keşfettiği, kimi zaman Hristiyanlıktan daha fazla önemsendiği ve popüler kültürden psikolojiye, sanattan edebiyata kadar geniş bir alanda araştırdığı antik-mitolojik miras ile girilen esaslı kültür savaşının işaretlerini, müfredattan elenen temalar üzerinden okumak mümkündür. Burada teolojik kaygılarla birlikte dinî ve geleneksel değer ve düşünceler ile modern değer ve düşünceler arasında yaşanan derin bakış açıları ve dünya görüşlerindeki farklılıklar görülebilir.

SONUÇ

Yeni Suriye Yönetiminin müfredattan evrimsel temaları çıkarma planı, natüralistik dünya görüşüyle teistik bakış açısı arasındaki karşıtlık açısından dünyadaki diğer kültür savaşlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu, bilimsel düşüncenin öncülük ettiği modern kavrayış ile dinî metinlerden kök alan geleneksel-dinî düşünceler arasındaki uzlaşması zor karşıtlığın eğitim alanındaki yansımasıdır. Türkiye’de de evrimsel temalar konusunda benzer tartışmalar yaşanmış ancak Türkiye’de süreç daha uzun vadeli ve kademeli olmuştur. Müfredattan İslam öncesi tarihsel ve mitolojik bilgi ve görsellerin değiştirilmesi İran’daki 1979 Devrimiyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu temada da tarihe, topluma ve Semavi dinler öncesi kültürel mirasa yaklaşım açısından modernite ile temel bir karşıtlığı görmek mümkündür. Ders içeriklerindeki cinsiyet temaları ise modern toplumsal cinsiyet anlayışı ile geleneksel cinsiyet rollerine dayalı yaklaşım arasındaki gerilime işaret etmektedir. Bu değişiklikler, radikal ideolojik dönüşüm açısından Bolşevik devrimiyle benzerlikler taşımakla birlikte, Suriye’de dinî değerler ön plana çıkarken Sovyet deneyiminde hem dinî hem de burjuva değerleri hedef alınmıştır. Söz konusu değişiklikler; sadece teolojik kaygılardan değil, aynı zamanda Esad rejiminin otoriter yapısına ideolojik meşruiyet sağlayan modernist anlatıya yönelik bir tepkiyi de içermektedir. Yeni Suriye yönetimi bu değişikliklerle, İslamî ve geleneksel değerleri ön plana çıkararak alternatif bir Suriye ulusal kimliğinin peşine düşmektedir. Bu plan Arap milliyetçiliğinden İslamî kimliğe doğru bir geçiş isteğini de ifade etmektedir. Bütün bu mücadeleler, gelecek nesillerin hangi değerlerle yetişeceği konusunda çok temel bir çatışmayı yansıtmaktadır. Ancak eğitim müfredatı üzerinden yürütülen bu kültür savaşı, planlanan hedeflerin ötesinde, Suriye toplumunun dokusuna dair ciddi riskler barındırmaktadır. On yıllardır ideolojik ve siyasi olarak yıpranmış bir toplumda, müfredat üzerinden yapılan keskin hamleler mevcut kutuplaşmaları daha da derinleştirme potansiyeline sahiptir. Bu durum, sadece toplumsal barışı zorlaştırmakla kalmayıp, ülkenin yeniden inşası için hayati önem taşıyan nitelikli insan gücünün geri dönüşünü engelleyebilir ve hâlihazırdaki beyin göçünü tetikleyebilir. Suriye’nin tarihsel olarak sahip olduğu çok kültürlü ve çok dinli yapısı; tek boyutlu bir müfredat tasarımı yerine, farklı toplumsal kesimlerin aidiyet hissini zedelemeyen, daha kapsayıcı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulahim, Raja. “Al-Assad Is Out, but So Is a Revered Queen: Textbook Changes Unsettle Syrians”. *The New York Times* (06 Ocak 2025). <https://www.nytimes.com/2025/01/06/world/middleeast/syria-government-school-changes.html>
- Akgül, Mehmet. “Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 181-210. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Akın, Haydar. *Aziz Augustinus’un demonlarla işbirliği öğretisi ve öğretinin Geç Ortaçağ’da yaşanan cadı avı histerisine etkileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2008-2009 Öğrenim Yılı Bahar Sömestri, 2009.
- Alexander, Jamie. *The Divine Comedy: A Work of Medieval Mythology*. Colorado: University of Northern Colorado, Undergraduate Honors Theses, 2024.
- Aliu, Murat. “Milliyetçilik, Tarih ve İktidar İlişkisi: Kuzey Makedonya’da ‘Antikleşme’ Süreci ve Tarih İnşası”. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2024), 43-87.
- Alnasir, Samer. “From Syrian Revolution to Constitutional Ambiguity”, 2025. <https://verfassungsblog.de/from-syrian-revolution-to-constitutional-ambiguity/>
- Al-shami, Leila. “Democracy and secularism in Syria’s revolution united, not homogenous”. *Qantara.de* (10 Ocak 2025). <https://qantara.de/en/article/democracy-and-secularism-syrias-revolution-united-not-homogenous>
- Anderson, James M. *Daily Life During The French Revolution*. London: Greenwood Press, 2007.
- Archibald, J. David. *Aristotle’s Ladder, Darwin’s Tree The Evolution of Visual Metaphors for Biological Order*. New York: Columbia University Press, 2014.
- Atar, Özlem. “Popüler Kültür Ürünlerinde Mitolojik ve Dini Öğeler: İnsan Lekesi ve Housekeeping Örnekleri”. *Anadolu Üniversitesi Soayla Bilimler Dergisi* 17/4 (2017), 31-38.
- Bilgin, Vejdi. *Din ve Toplum*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
- Bossard-Borner, Heidi. “Village quarrels and national controversies: Switzerland”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 255-284. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Bousquet, Antón. *The Tree of Life Within Us Origin and Evoltion of Life, Antón Bousquet Philosophy of Nature, and Mindfulness of the Human Body*. USA: Koading, 2022.
- Burak, Durdu Mehmet. “Atatürk’ün Eğitim Anlayışı ve Kıbrıslı Mehmet Efendi’nin Eğitimine Katkıları”. *Kastamonu Education Journal* 16/2 (2008), 623-636.
- Carr, Edward Hallet. *The Russian Revolution From Lenin to Stalin*. New York: The Free Press, 1979.
- Cengiz, Mehmet Emin. *Bir Sosyolojik ve Siyasal Meşruiyet Elde Etme Çabası Olarak Yerelleşme Temayülü: Suriye’de YPG ve HTŞ Örnekleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020.
- CFR Editors. “Syria’s Civil War: The Descent Into Horror”. *Council on Foreign Relations* (15 Ekim 2019). <https://www.cfr.org/article/syria-civil-war>
- Chapman, Roger. “Huntington, Samuel P.” *Culture wars : an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*. ed. Roger Chapman. 269. New York: Myron E. Sharpe, 2010.
- Chapman, Roger. “Introduction Culture Wars: Rhetoric and Reality”. *Culture wars : an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*. ed. Roger Chapman. xxvii-xxxii. New York: Myron E. Sharpe, 2010.
- Cehadat, Issam. “Moral values and the Syrian revolution”. *Daily Sabah* (09 Nisan 2025). <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/moral-values-and-the-syrian-revolution>
- Clark, Christopher. “The New Catholicism and the European culture wars”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 11-46. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Clark, Christopher - Kaiser, Wolfram. “Introduction: The European culture wars”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 1-10. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Cole, Laurence. “The Counter-Reformation’s last stand: Austria”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 285-312. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Cook, Steven A. “Syria’s Surge in Violence Does Not Signal a New Civil War—for Now”. *Foreign Affairs* (12 Mart 2025). <https://www.cfr.org/expert-brief/syrias-surge-violence-does-not-signal-new-civil-war-now>
- Cookman, Liz. “Love poems axed from schools under Syria’s new ‘extremist’ curriculum”. *The Telegraph* (02 Ocak 2025). <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2025/01/02/love-poems-axed-schools-syria-new-extremist-curriculum-hts/>
- Cragun, Ryan T. vd. “The Influence of Fundamentalist Beliefs on Evolution Knowledge Retention”. *Religion and Knowledge Sociological Perspectives*. ed. Mathew Guest - Elisabeth Arweck. 199-226. England: Ashgate, 2012.
- Cueva, Julio de la. “The assault on the city of Levites: Spain”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 181-201. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

- Çalık, Etem. “Hristiyan Medeniyetinin Dinî Kaynakları”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/2 (2010), 57-92.
- Dadouch, Sarah. “Syrians accuse rulers of imposing Islamist agenda in new curriculum”. *Financial Times* (02 Ocak 2025). <https://www.ft.com/content/57160cbe-6cf6-4d60-b83b-aecf058f3698>
- Edis, Taner. “Cloning Creationism in Turkey”. *Reports of the National Center for Science Education* 19/6 (1999).
- Edman, Timuçin Buğra. “Antik Mirasın Orta Çağ ve Rönesans Avrupa’sında Kurumsal ve Kültürel Dönüşümü”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2025), 54-78.
- Erdem, Ali Rıza. “Atatürk’ün Eğitim Liderliğinin Başarısı: Türk Eğitim Devrimi”. *Belgi Dergisi* 2 (2011), 163-181.
- Evans, Jr Alfred. “Trends in Soviet Secondary School Histories of the USSR”. *Soviet Studies* 28/2 (1976). <https://www.jstor.org/stable/150830>
Copy URL Contribution from Taylor & Francis, Ltd.
- Fitzpatrick, Sheila. *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*. New York: Cornell University Press, 1992.
- France24. “Key points on the rebel gains that reignited Syria’s civil war”. *France24* (02 Aralık 2024). <https://www.france24.com/en/middle-east/20241202-key-points-on-the-sudden-rebel-gains-reigniting-syria-s-13-year-civil-war>
- Fukuyama, Francis. *The end of history and the last man*. New York: The Free Press, 1992.
- Fuller, Steve. “Intelligent Design as a Science Enabler: Prolegomena to a Creationist Left”. *Religion and Knowledge Sociological Perspectives*. ed. Mathew Guest - Elisabeth Arweck. 181-197. England: Ashgate, 2012.
- Garvey, Michelle. “Fundamentalism, Religious”. *Culture wars : an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*. ed. Roger Chapman. 200-202. New York: Myron E. Sharpe, 2010.
- Ghani, Faras vd. “Syria war updates: Opposition takes Damascus, al-Assad flees”. *Aljazeera* (07 Aralık 2024). <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2024/12/7/syria-war-live-news-govt-says-president-al-assad-has-not-fled-damascus>
- Goldstone, Jack. A. *Revolutions: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Gourlay, William. “Bashar al-Assad is gone, but is the Syrian civil war over?” *Lowy Institute* (10 Aralık 2024). <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/bashar-al-assad-gone-syrian-civil-war-over>
- Grigoriadis, Ioannis N. - Grigoriadis, Theocharis N. “The political economy of Kulturkampf: evidence from imperial Prussia and republican Turkey”. *Constitutional Political Economy* 29 (2018), 339-369.
- Güç, Ahmet. “Putperestlik”. 34/365-368. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/putperestlik>
- Haenni, Patrick - Roy, Olivier. *The management of religious law and police by HTS in the Idlib region between 2017 and 2024*. Working Paper. Italy: Robert Schuman Centre, 2024. Robert Schuman Centre.
- Horncastle, James. “Why the fall of Bashar al-Assad is unlikely to lead to peace in Syria”. *The Conversation* (09 Aralık 2024). <https://theconversation.com/why-the-fall-of-bashar-al-assad-is-unlikely-to-lead-to-peace-in-syria-245543>
- <https://moed.gov.sy/>. *Bilimler 1. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *Bilimler 8. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *Bilimler 11. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *İslami Dini Eğitim 1. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *İslami Dini Eğitim 7. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *İslami Dini Eğitim 9. Sınıf*, 2023. <https://moed.gov.sy>
- <https://moed.gov.sy/>. *Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *Tarih 7. Sınıf*, 2023.
- <https://moed.gov.sy/>. *Tarih 9. Sınıf*, 2023.
- Hunter, James Davison. *Culture Wars The Struggle to Define Amerika*. New York: Basic Book, 1991.
- Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon&Schuster, 1996.
- January, Brendan. *The Iranian Revolution*. Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2008.
- Kabakçı, Enes. *Sosyolojiyi Kurmak*. İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2019.
- Kajjo, Sirwan. “Amendments to school textbooks by Syria’s new authorities draw outcry”. *VOA* (02 Ocak 2025). <https://www.voanews.com/a/amendments-to-school-textbooks-by-syria-s-new-authorities-draw-outcry/7922467.html>
- Kazemvand Niar, Arash. “İran’da Birinci Pehlevi Dönemi Mimarisinde Fars-Zerdüşt Milliyetçiliği”. *Art-Sanat* 11 (2019), 255-274.
- Khouja, Mowaffak al-. “On 14th anniversary of Syrian revolution: Have the goals been achieved?” *Enab Baladi* (16 Mart 2025). <https://english.enabbaladi.net/archives/2025/03/on-14th-anniversary-of-syrian-revolution-have-the-goals-been-achieved/>
- Kıvrak, Ensar. “Milliyetçilikten Önce Vatanseverlik: Bir Düşüncenin Politik Dönüşümü”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19/2 (2024), 663-684.

- King, Ursula. *The Search for Spirituality*. Norwich: Canterbury Press, 2009.
- Kober, Gal. “Behe, Michael J.” *Culture wars : an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*. ed. Roger Chapman. 39-40. New York: Myron E. Sharpe, 2010.
- Kochan, Lionel - Keep, John Leslie Howard. *The Making of Modern Russia*. Penguin Books, 1997.
- Koutaissoff, Elizabeth. “Soviet Education and the New Man”. *Soviet Studies* 5/2 (1953).
- Lickona, Thomas. “The return of character education”. *Educational Leadership* 51/3 (1993).
- Margry, Peter Jan - Velde, Henk te. “Contested rituals and the battle for public space: the Netherlands”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 129-151. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Mark, Joshua J. “Faravahar”. *World History Encyclopedia*, 2020. <https://www.worldhistory.org/Faravahar/>
- McCallum, Richard. “Rejection or Accommodation? Trends in Evangelical Christian Responses to Muslims”. *Religion and Knowledge Sociological Perspectives*. ed. Mathew Guest - Elisabeth Arweck. 115-131. England: Ashgate, 2012.
- McMillan, James. “‘Clericalism – that is our enemy!’: European anticlericalism and the culture wars”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 77-101. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Mehrez, Samia. *Egypt’s Culture Wars Politics and practice*. New York: Routledge, 2008.
- Meier, Carl Alfred. *Jung: Arketipler, Rüyalar ve Din*. çev. Süha Zaimoğlu. İstanbul: Lejand Kitap, 2022.
- Miller, Jon D. vd. “Public Acceptance of Evolution”. *Science* 313/5788 (2006), 765-766.
- Mohsenpour, Bahram. “Philosophy of Education in Postrevolutionary Iran”. *Comparative Education Review* 32/1 (1988).
- Muasher, Marwan. “Can Syria Break the Cycle of Tyranny? What the Country’s New Rulers Should Learn From Assad’s Fall”. *Foreign Affairs*. 2025. Erişim 06 Mart 2025. https://www.foreignaffairs.com/syria/middle-east-can-syria-break-cycle-tyranny-marwan-muasher?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=article_link&utm_term=article_email&utm_content=20250306
- Nabaa, Clara. “Fact or fiction? Syria plans to erase Queen Zenobia from history books over claims she never existed”. *euronews*. (2025). <https://www.euronews.com/culture/2025/02/23/fact-or-fiction-syria-plans-to-erase-queen-zenobia-from-history-books-over-claims-she-neve>
- Nemes, Robert. “The uncivil origins of civil marriage: Hungary”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 313-335. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2013.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. çev. Sedef Özge. Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2013.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekanları*. çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.
- Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998).
- Önel, Arzu - Derya Daşcı, Arzu. “Hayatın Başlangıcı ve Evrim Ünitesinin Ortaöğretim Biyoloji Programından Çıkarılmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri: Odak Grup Görüşmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18/71 (2019), 1195-1214.
- Özet, İrfan. “Kültür Savaşları Ekseninde 12 Eylül Politikaları ve Türk Sağı”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (2022), 245-259.
- Öztürk, Emre - Erduran Nemutlu, Füsün. “Tarihi kültürel peyzaj tasarımı: Çanakkale müstahkem mevki örneği”. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 61-67.
- Papenheim, Martin. “Roma o morte: culture wars in Italy”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 202-226. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Parry, J. P. “Nonconformity, clericalism and ‘Englishness’: the United Kingdom”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 152-180. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Ragan, Mark A. “Trees and networks before and after Darwin”. *Biology Direct* 4/43 (2009), 1-38.
- Rauch, Georg Von. *A History of Soviet Russia*. New York: Praeger Publishers, 1967.
- Sangar, Eric. “From ‘memory wars’ to shared identities: Conceptualizing the transnationalisation of collective memory”. *The Tocqueville Review* 36/2 (2015), 65-93.
- Shorish, M. Mobin. “The Islamic Revolution and Education in Iran”. *Comparative Education Review* 32/1 (1988). <https://www.jstor.org/stable/pdf/1188473.pdf>
- Singh, Namita. “New Syrian regime’s school curriculum changes spark backlash” (03 Ocak 2025). <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-school-curriculum-backlash-b2673175.html>
- Smagorinsky, Peter - Taxel, Joel. *The Discourse of Character Education Culture Wars in the Classroom*. New Jersey: Lawrace Erlbaum Associates, 2005.
- Smith, Steve A. *The Russian Revolution: A very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- SNHR. “On the 14th Anniversary of the Start of the Syrian Uprising in March 2011, the Syrian People’s Struggle to Achieve Their Aspirations

- Marches on”, 2025.
- Suleiman, Ali Haj. “Syria in 2024: A year that changed everything in a war-torn nation”. *Aljazeera* (2025). <https://www.aljazeera.com/gallery/2025/1/2/2024-a-year-that-turned-the-tables-in-war-torn-syria>
- Sweeney, Naoise Mac vd. “Claiming the classical: The Greco-Roman world in contemporary political discourse”. *Council of University Classical Departments Bulletin* 48 (2019), 1-45.
- Syrian Minister Of Education. *İslami Dini Eğitim 3. Sınıf*, 2023.
- Syrians For Truth & Justice. *Syria: Curriculum Reform... An Ideological Unilateral Decision Lacking Legitimacy*. Syrians For Truth & Justice, 2025. <https://stj-sy.org/en/syria-curriculum-reform-an-ideological-unilateral-decision-lacking-legitimacy/>
- Şen, Abdulkadir. *Suriye Devriminin Tarihi 2011-2025*. İstanbul: Tin Yayınları, 2025.
- Taira, Teemu. “New Atheism as Identity Politics”. *Religion and Knowledge Sociological Perspectives*. ed. Mathew Guest - Elisabeth Arweck. 97-113. England: Ashgate, 2012.
- Tamer, Yasin. *Basic changes in the Iranian education system before and after Islamic Revolution*. Ankara: ODTÜ, Yüksek Lisans, 2010. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12612887/index.pdf>
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2009.
- The Cradle. ““From nationalist to Islamist’: Syria’s *de facto* rulers order sweeping reforms to school curriculum”. *The Cradle* (02 Ocak 2025). <https://thecradle.co/articles/from-nationalist-to-islamist-syrias-de-facto-rulers-order-sweeping-reforms-to-school-curriculum>
- Tol, Gönül. “How Turkey won the Syrian civil war”. *Middle East Institute*, 11 Aralık 2024. <https://www.mei.edu/blog/how-turkey-won-syrian-civil-war>
- Tolay, Mustafa. *Dante ile Sanat ve Düşünce*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.
- Torbakov, Igor. “History, Memory and National Identity Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands”. *Demokratizatsiya* 19/3 (2011), 209-232.
- Williams, Daryle. *Culture Wars in Brazil*. Durham&London: Duke University Press, 2001.
- Witte, Els. “The battle for monasteries, cemeteries and schools: Belgium”. *Culture Wars Secular–Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. ed. Christopher Clark - Wolfram Kaiser. 102-128. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Yalçinoğlu, Pelin. “Impacts of Anti-Evolutionist Movements on Educational Policies and Practices in USA and Turkey”. *Elementary Education Online* 8/1 (2009), 254-267.
- Yazdanjoo, Parisa. *Teaching of History in the Post-Revolutionary Iran: The Ideological, Political and Cultural Discourses Embedded in a Secondary School Contemporary History Textbook*. Queen’s Universty, 2012.
- Yılmaz Öcal, Selinay - Akçaoğlu, Aksu. “Sosyal Medya, Kültür Savaşları ve Dijital Dayanışma”. *Sosyoloji Dergisi* 49 (2025), 65-87.
- Zeidan, Adam. “Hayat Tahrir al-Sham”. *Britannica*. Chicago: Encylopaedia Britannica, Inc., 2025.
- Zimmerman, Jonathan. *Whose America? Culture Wars In The Public Schools*. Cambridge, London: The University of Chicago Press, 2022.

Extended Abstract

The collapse of Bashar al-Assad’s government in December 2024, following more than five decades of authoritarian Baathist rule, inaugurated a period of profound ideological reconfiguration in Syria. One of the most immediate and contested expressions of this reconfiguration was the announcement, in January 2025, of extensive revisions to the national school curriculum by the transitional administration led by Hayat Tahrir al-Sham (HTS) under Ahmad al-Sharaa. This study examines these planned revisions through the analytical framework of culture wars theory, arguing that they constitute not merely a pedagogical adjustment but a manifestation of a deeper conflict between traditional-religious and modern-secular value systems—a conflict with clear historical precedents and recognisable structural patterns across diverse national and political contexts.

The theoretical foundation of the study rests on the concept of *Kulturkampf*, which first emerged in Bismarckian Prussia and subsequently spread across nineteenth-century Europe before being reconfigured in the twentieth century, most prominently in the United States. Drawing on James Davison Hunter’s influential formulation in *Culture Wars: The Struggle to Define America* (1991), the study understands culture wars as fundamentally oriented toward the future: toward the question of which values, narratives, and frameworks of meaning will be transmitted to subsequent generations through the institutions of public life, above all through education. Hunter identified five domains in which this struggle unfolds, of which education is among the most consequential, encompassing debates over the values taught to children, the standards governing historical instruction, the place of religious accounts within the science curriculum, gender education, and the accommodation of cultural pluralism. The study locates the Syrian case within this framework, demonstrating that the changes planned by the transitional administration reproduce, with notable consistency, the thematic patterns of culture wars observed elsewhere.

Methodologically, the study combines historical-comparative analysis with document analysis. The primary source material consists of the list of curriculum modifications published on the official Facebook page of Syria’s transitional Ministry of Education on 8 January 2025, supplemented by the original textbooks available in PDF format through the Assad-era Ministry of Education website. These materials are interpreted across two analytical levels—the probable motivations of the curriculum-makers and the broader theoretical context—and placed in comparative dialogue with the educational transformations that accompanied the revolutions and radical political transitions of France, Turkey, the Soviet Union, and Iran.

The analysis concentrates on two principal thematic clusters. The first concerns evolutionary themes within the science curriculum. The planned removal of content relating to the theory of evolution, the Big Bang, the evolutionary development of the brain, and the scientific account of the origins of life on Earth is interpreted as a manifestation of the same conflict that has animated the American culture wars since the rise of fundamentalist movements in the early twentieth century. In both contexts, the tension lies between a naturalistic scientific account that explains the diversity of life without recourse to metaphysical intervention and a theistic framework in which creation is a matter of faith rather than an object of inquiry. The Syrian case, however, carries an additional dimension. The Baathist state had deployed Enlightenment-inflected, progressivist narratives, including evolutionary and modernist themes in education, as ideological scaffolding for authoritarian rule. The new administration’s removal of these themes therefore reflects not only theological concern but also a repudiation of the modernist legitimating discourse that had sustained the very regime it overthrew. In this respect, the curriculum change functions simultaneously as an assertion of religious identity and as a rejection of the deposed order.

The second thematic cluster concerns historical and mythological content, where the parallels with post-revolutionary Iran are most pronounced. The planned removal of references to pre-Islamic deities and mythological figures—including depictions of gods such as Marduk and Atargatis, and goddess imagery from the ancient Levant—accords with the Islamic principle of *tawhid*, which regards polytheistic representation as a form of *shirk*, the gravest transgression. This mirrors the trajectory of the 1979 Islamic Revolution in Iran, where the Pahlavi regime’s strategic valorisation of pre-Islamic Persian identity, centred on Zoroastrian symbols such as the Faravahar, was systematically dismantled in favour of an Islamic civilisational framework. The study also examines the removal from the Syrian curriculum of references to the Palmyrene queen Zenobia, justified on the grounds that she was a “fictional figure,” a claim sharply at odds with the historical record. Her erasure, together with the removal of imagery depicting mixed-gender leisure and women in professional roles, indicates a convergence of theological and patriarchal motivations likely to shape gender relations within the new educational order.

The changes to historical and civic vocabulary are equally revealing. The substitution of “human brotherhood” with “brotherhood of the umma,” and of “those who defend the homeland” with “those who follow the path of God,”

signals a decisive shift in the conceptual framework through which the political community is imagined—from the modern, secular nation-state toward a transnational Islamic umma. Likewise, the removal of anti-Ottoman language and the erasure of secular-nationalist martyrdom narratives, such as those commemorating the Arab nationalists executed by Cemal Pasha in 1916, reflect both the new administration’s strategic alignment with Turkey and its broader departure from the Baathist tradition of Arab nationalism.

The study concludes that the curriculum revisions in post-Assad Syria represent a crystallisation of culture wars in which the principal axis of conflict runs between modern-secular and traditional-religious conceptions of knowledge, identity, and history. In contrast to the Bolshevik model, which targeted both religious and bourgeois-liberal values simultaneously, the Syrian case more closely resembles the Iranian revolutionary pattern, in which modernity is not abolished outright but selectively reoriented through an Islamic civilisational framework. The authors caution, however, that the imposition of a religiously homogeneous curriculum upon a society as confessionally and ethnically diverse as Syria—encompassing Sunni and Shia Muslims, Alawites, Christians, Druze, and Ismailis—carries significant risks of social fragmentation, deepening polarisation, and the alienation of the very communities whose cooperation is indispensable to national reconstruction. Such measures may not only impede social reconciliation but also obstruct the return of the skilled human capital essential to rebuilding the country, while exacerbating the existing brain drain. Syria’s historically multi-confessional and multi-ethnic character demands an inclusive educational settlement that does not subordinate the plurality of its identities to a single ideological vision—an approach that the study presents as both an ethical imperative and a practical prerequisite for lasting peace.